

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE EGEMENLİK KAVRAMI VE DEĞİŞEN EGEMENLİK ANLAYIŞI

*Arş. Gör. Yeşim ÇELİK**

Özet

Egemenlik geçmişten günümüze üzerinde konuşulan bir kavramdır. Felsefi temelleri Machiavelli, Bodin, Hobbes ve Rousseau ile atılan egemenlik Fransız ihtilaliyle eyleme geçmiştir. 1789 Devrimiyle klasik egemenlik anlayışı son aşamasına ulaşmış bundan sonra egemenlik artık anayasal ilke olarak yerini almıştır. Vazgeçilmez, devredilmez egemenlik artık halka verilmiştir. Halk, egemenliğin bir parçasına, yönetimde söze sahip olmuş ve geline aşamada monarşiden alınan miras ulusa teslim edilmek zorunda kalmıştır. Klasik egemenlik anlayışına göre, egemenlik; üstün, sınırsız, mutlak güçtür. Özellikle son yüzyıllarda ortaya çıkan, anayasacılık düşüncesi, hukuk devleti, küreselleşme, insan hakları vb. alanlardaki gelişmeler, klasik egemenlik anlayışında önemli dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Günümüzde artık bir devletin, sınırsız ve mutlak bir egemenliğe sahip olduğunu aynı zamanda da demokratik hukuk devleti olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, klasik egemenlik, demokratik hukuk devleti.

Abstract

Sovereignty is a concept spoken from the past to the present. With the philosophical foundations Machiavelli, Bodin, Hobbes and Rousseau, sovereignty came into action with the French Revolution. With the Revolution of 1789, classical sovereignty reached its final stage and then sovereignty became a constitutional principle. Indispensable, non-transferable sovereignty is now given to the public. The people had a part of the sovereignty, the word in the administration and the

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

Makale Geliş Tarihi: 02/10/2018 / Makale Kabul Tarihi: 20/11/2018

inheritance from the monarchy had to be delivered to the nation. According to classical sovereignty, sovereignty; superior, unlimited, absolute power. Especially in the last centuries, the idea of constitutionalism, the rule of law, globalization, human rights and so on. The developments in the fields caused significant transformations in the classical sovereignty. Today, it is not possible to say that a state has an unlimited and absolute sovereignty and that it is a democratic state of law.

Key Words: Sovereignty, classical sovereignty, democratic state of law.

I. GİRİŞ

Hem hukukçuları hem de siyaset bilimcilerin üzerinde en çok tartıştığı ve yazılar yazıldığı konuların başında egemenlik gelir. Hukukçular ve siyaset bilimcileri uzun bir süre bir toplumda en üstün ve en son sözü söyleyecek bir otoritenin olması gereği üzerinde durmuşlardır. Kısaca bir ülkedeki en üstün buyurma gücü olarak tanımlanan egemenlik devletle birlikte ele alınan ve incelenen bir kavramdır. Çünkü devlet ve egemenlik kavramları birlikte ortaya çıkmıştır. Egemenlik devletin temel bir özelliği olarak düşünülmüş; devletin üstün ve sınırsız bir otoriteye sahip olduğu varsayılmıştır. Çağımızda egemen devletlerden söz etmekteyiz. Egemenlik geçmişte uluslararası toplumun bir özelliği değildi; günümüzde uluslararası alanla egemenlik birbiriyle ilişkilendirilmek zorunda olsa da, egemenlik uluslararası alanda temel bir faktör olma özelliğine her zaman sahip olmayabilecektir. Ancak egemenlik geçmişten günümüze, tarihiyle siyaset bilimin temel faktörü olmaya devam edecektir.

Çalışmamız da egemenliği kavram olarak ele alacağız. Ortaya çıkma sürecini olgusal dönemden ele alarak, kavramsallaşması ve zamanla egemenlik kavramının değişen ve gelişen nitelikleriyle modern egemenliği ortaya koymaya çalışacağız. Egemenliğin günümüze gelene kadar ki teorik kökenlerinin değişen sürecini ele alacağız. Değişen egemenlik süreciyle önceleri iç egemenlik olarak algılanan egemenliğin artık gelişen uluslararası toplumla devletleri ayrı tutamayacağımızdan diğer bir yönü olan dış egemenliğin boyutunu anlatmaya çalışacağız. İlk bölümde egemenliğin terminolojik olarak nasıl ortaya çıktığı, sırasıyla olgunlaşma, kavramsallaşma ile olgunlaşım eyleme geçme aşamaları ve demokratik boyutu ele alınacaktır. İkinci bölümde kavramsallaştırılan egemenliğin kaynağı hakkındaki teoriler incelenecek; önceleri tanrıdan olan egemenliğin kaynağının zamanla tanrıdan alınıp en sonunda

topluma verilmesiyle noktalanın sürecini değerlendireceğiz. Üçüncü bölümde ise artık klasik egemenlik anlayışının modern egemenlikte kabul edilemez yönlerini belirleyip, gelişen uluslararası toplumda mutlak sınırsız egemenlik kabul edilemez olduğundan devletlerin uluslararası hukuk kurallarıyla bağlı olmalarının egemenliğe engel teşkil etmeyecektir. Bu manada egemenliği iç ve dış egemenlik olarak ikiye ayırarak inceledik.

II. EGEMENLİK

A. EGEMENLİK KAVRAMI TANIMI AÇIKLAMASI

1. TERİM VE TERMİNOLOJİ

Egemenlik kavramının dilimizdeki diğer karşılığı “hâkimiyet”tir. Hâkimiyet kelimesi de Arapçadan dilimize geçmiştir. Hâkimiyet kelimesinin ailesine baktığımızda hepsinin “hüküm”den türediğini görürüz. Bu açıdan hâkimiyet; “hâkimlik” yani; emir verme, yasa koyma, yasaklama iktidarı olarak görülebilir. Ancak Avrupa kökenli olan egemenlik dilimize Batı dillerinden gelmiştir¹. Fransızca karşılığı “souveraineté” ve İngilizcesi “sovereignty”dir. Kökü Latince “superanus” sözcüğüdür ve “en üstün iktidar” anlamına gelir².

Jean Bodin “Devletlerin Altı Kitabı” (1576) eserinde bu üstün güce Latinlerin *Maiestatem*, Yunanlıların *Akran exuosian* (en üstün iktidar), *Kurian arkho*(en üstün yönetim) ve *Kurion politeuma* (en üstün hükümet), İtalyanların *Segnorìa*, İsrailoğullarının Mukaddes Kitabı’nda *Tomah Şevet* (en büyük buyurma gücü) dendiğine dikkat çeker. Bu da eskiden beri bu tür egemenlikle ilgili kelimelerin bulunduğunu gösterir³. Bodin, egemenlik kavramını Latince en yüksek, en üstün iktidar anlamına gelen “superanus” teriminden türetmiş ve bu terimden yola çıkarak “bir devletin mutlak ve sürekli gücü”nü anlatmak için “souverainete” (egemenlik) kavramını ortaya atmıştır. Bodin, eserini Fransızca’dan Latinceye çevirirken “egemenlik” terimine karşılık olmak üzere “maiestas” ve “potestas” terimlerini kullanmıştır. Hobbes,

1 Yusuf Şevki Hakyemez, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Ankara 2004, s. 51-52.

2 Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 17. Basım, İstanbul 2005, s. 56.

3 Mustafa Koçak, *Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik*, 1. Basım, Ankara 2006, s. 65.

Leviathan'da tüm bu kavramları “egemenlik (sovereignty)” nitelendirmesiyle teke indirmiştir⁴.

Egemenlik konusu bundan 300 yıl önce ortaya atılmış ve ondan beri üzerinde bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalar yapılmıştır⁵. Tartışıldıkça, aydınlatılmaya çalışıldıkça aydınlanmak yerine daha da karmaşık hale getirilen konuların başında yer almıştır. Bu kargaşa terim sorununda da yaşanmaktadır⁶. Devletin üstün gücünü ifade hususunda kullanılan terim yönünden yazarlar arasında yeknesaklığa rastlanmamaktadır. Kamu hukukçuları tarafından “hâkimiyet”, “emretme gücü”, “amme kudreti”, “amme iktidarı”, “devlet gücü”, “devlet iktidarı”, “otorite”, “siyasi güç” gibi terimlerin kullanıldığını görürüz⁷. Özellikle Alman hukukçuları “egemenlik” teriminin kullanılmasından kaçmakta ve bunun yerine “emretme gücü”, “amme kudreti”, “amme iktidarı” gibi terimleri kullanmayı tercih etmektedirler⁸.

Leon Duguit; kamusal güçle egemenliği birbirinden ayıran özellikle Alman hukukçularının terminolojisini reddetmekte, diğer kamu hukukçularının kullandığı tüm terimleri eş anlamlı kabul etmekte ve “egemenlik” terimini kullanmaktadır. Duguit “*Egemenlik, kamusal güç, devlet gücü, siyasi otorite, bütün bu deyimleri eş anlamlı kabul ediyor ve egemenlik sözcüğünü kullanıyorum, çünkü bu sözcük en kısa ve en kullanışlı olanıdır.*” der⁹.

2. EGEMENLİK KAVRAMI

Egemenlik ortaya çıkışından beri tartışılmış ve üzerinde fikir birliğine varılmamış bir kavramdır. Aydınlatılmak istenirken bir o kadar da karmaşık kalmıştır. Egemenlik uzun süreden beri üzerinde durulan ve geniş tartışmalara yol açan ve kendisine değişik anlamlar verilen bir

4 Hamit Emrah Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Ankara 2006, s. 32-33.

5 Kapani, s. 54.

6 Koçak, s. 66.

7 Recai Galip Okandan, *Umumi Amme Hukuku*, İstanbul 1976, s. 747

8 Zabunoğlu'da hâkimiyet ve egemenlik terimlerinin kullanılmasını isabetli görmemektedir. Bu kavramların iktidarın sınırsızlığı ve mutlaklığını ifade ettiğini söyler. Bknz. Yahya Kazım Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara 1973, s. 112.

9 Koçak, s. 67, Leon Duguit, “Egemenlik ve Özgürlük”, *Devlet Kuramı* (Derleyen: Cemal Bali Akal) 2. Basım, Ankara 2005 s. 379.

kavramdır¹⁰. Egemenlik sadece anayasa hukukunun değil genel kamu hukuku, devletler hukuku, siyaset felsefesi ve siyaset biliminin temel konusunu oluşturan kavramlardan biridir. Buna rağmen egemenlik teriminin tam bir açıklığa kavuşturulduğu ve üzerindeki tartışmaların sona erdiği söylenemez. Her ne kadar egemenlik teriminin terk edilmesi gerektiği yolunda düşünceler olsa ve bunlar güçlenip taraftar kazansa da terimin ve kavramın yaygın kullanımı hala devam etmektedir¹¹.

Blackwell'in Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi'ne göre egemenlik "*siyasal hiyerarşide tepe noktasına yakın bir yerde, karar verme ve anlaşmazlıkları noktalama yetkisine sahip asal yargıç konumundaki bir tarafın niteliklerine denk düşen erk ya da yetki*"dir¹².

Jean Bodin'e göre egemenlik: "*Yurttaşlar ve uyruklar üstünde yasayla kısıtlanmamış en üstün iktidar*"dır. Bodin'e göre egemenlik sınırsız, devredilmez, yasaları koyar, koyduğu bu yasalarla dahi kendini bağlı tutmaz. Bodin'e göre egemenlik mutlak¹³.

Leon Duguit'in tanımıyla egemenlik öyle bir iradedir ki başka hiçbir iradede bulunmayan kendine özgü niteliği olan, iradeyi harekete geçirecek tek nedeni kendinde barındıran üstün bir iradedir¹⁴.

Grotius, egemenliği "*eylemleri bir başkasının denetimine bağlı(olmayan), yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınama(yan)*" bir güç olarak tanımlıyor¹⁵.

Esmein'e göre egemenlik; tabiatı gereği kendisine üstün ya da rakip herhangi bir güç tanımayan otoritedir¹⁶.

Modern çağda egemenlik, devletlerin içte ve dışta bağımsız, uluslararası alanda eşit, içişlerine karışılmayan; asli, en üstün, sınırsız, bölünmez ve devredilmez bir iktidar olarak tanımlanır¹⁷.

10 Kapani, s. 54.

11 Koçak, s. 70, Kapani, s. 54.

12 Hakyemez, s. 56.

13 Mehmet Akad/Bihterin Vural Dinçkol/Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku*, 13. Basım, İstanbul 2017, s. 102; Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 13. Basım, Ankara 2017, s. 352.

14 Cemal Bali Akal, "Devlet, Yasa, Hâkimiyet", *İstanbul Üniversitesi Cumhuriyet'in 75. yıl Armağanı*, İstanbul 1999, s. 28.

15 Koçak, s. 71.

16 Hakyemez, s. 57; Duguit, s. 384.

Kubalı'ya göre “*Muayyen bir ülke üzerinde ve ülkede oturan gerçek ve tüzel kişiler üzerinde kullanılan ve Devlet kişiliğine bağlı olan, ondan ayrılmayan asli en yüksek hukuki iktidar veya kuvvet*”tir. Gene başka bir deyişle “asli ve en yüksek emir ve kumanda ehliyet ve yetkisi” biçiminde de tanımlamıştır.¹⁸

Ağaoğullarına göre “Devlete içkin üstün bir gücü, devletin içinde egemenliğin ilkesi ve kullanımını (plenitudo potestatis) gerçekleştirmesi” olarak tanımlamaktadır.¹⁹

Alman hukukçuları Laband ve Jellinek'e göre ise egemenlik “en üstün bir emir ve kumanda kuvvetidir fakat nispidir.”. Alman telakkisine göre devlet kişiliğine bağlı olan egemenlik mutlak bir karakter taşımamaktadır. Sınırlarının dar veya geniş olması fark etmez önemli olan “özü”dür. Bu özünde “selahiyetin selahiyetidir” tabiriyle ifade ederler. Yani; devlet kendi yetki sınırlarını, hak ve yükümlülüklerini kendi tayin etme serbestliğine sahiptir. Bu serbestliğe sahip olan devlet egemenliğe de sahip demektir.²⁰

Tüm bu tanımlara bakıldığında egemenliğin devletin fiili ve hukuki varlığında ayrı düşünülemeyen ve devletin devamlılığı için şart olan bir unsur, bir güç olduğu konusunda hukukçular arasında bir mutabakat sağlandığı açıktır. Farklı açıklamalar yapılmış farklı terimler kullanılsa da egemenliği devletin oluşması için lüzumlu bir unsur olarak kabul etmişlerdir.²¹

3. EGEMENLİK NEDİR?

Egemenlik kuramı tarihi sahnede Fransa'da 1789'da son evreye ulaştı. İşte 1789 öğretisine göre “Egemenlik, bir iradedir.” Peki irade nedir sorusunun yanıtı ise iradenin “ideo motris” bir enerji olduğu şeklinde cevaplandırılabilir²².

17 Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 9. Basım, Bursa 2018, s. 79-85.

18 Koçak, s. 71, Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*, İstanbul 1969, s. 40.

19 Mehmet Ali Ağaoğulları, “Halk ya da Ulus Egemenliği'nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, *AÜSBFD*, C. XLI, sayı 1-4, Ocak-Mart 1986, s. 151.

20 Kubalı, s. 41.

21 Okandan, s. 754.

22 Duguit, s. 380.

Egemenliğin ideo motris bir enerji olduğu olgusunun psikolojik çözümlenmesine bakacak olursak; öncelikle enerji belli bir kuvvet tarafından açığa çıkarılmadığı müddetçe potansiyel durumdadır. Bu potansiyel durumun harekete geçebilmesi için bir etkene, nedene ihtiyacı vardır. Böylece, başta potansiyel olan enerji bir hareketin nedenin devreye girmesiyle, eylemsel duruma geçer²³.

İradeye bakacak olursak; her irade potansiyel durumda bir enerjidir. İşte potansiyel enerji durumundaki iradeyi eylemsel hale getirebilmek için içsel bir nedene, harekete gereksinim duyulur. Bu hareket ideo motris bir enerjidir. Şöyle ki; ulaşılabilecek belli bir hedef fikrinin, özneyi bir iradi eyleme gerçekleştirmeye, öznenin etkinliğinin harekete geçirmeye yönlendirdiği ana kadar, potansiyel durumda kalan enerjidir²⁴.

Bu kısa çözümlenme gösteriyor ki; irade, ilk nedenini yani hareket etkenini kendi içinde barındırır. Yani; ilk neden olan iradi enerji kendi öznesinin düşüncesinde belirir ve her iradi eylemin ulaşmayı istediği bir hedef vardır. İşte özneyi harekete yapmaya yönelten tek şey “bu ulaşılabilecek hedef düşüncesi” ise ortada iradi bir eylem vardır. Buradan çıkaracağımız temel sonuç; iradenin özgül niteliğini ulaşılabilecek hedeflerin mahiyeti oluşturur. İradi eylemin değerini belirleyen, gene hedeftir²⁵.

En başta egemenliğin bir irade olduğunu söylemiştik. Yaptığımız analizler ışığında her iradenin bir olmadığını onu iten neden, hareketlere göre ve hedefe göre kendine özgü niteliğinin ortaya çıktığını gördük. İşte egemenliğin de, yeryüzünde başka bir irade de olmayan kendine özgü nitelikleri olan bir irade olduğu sonucuna vardık. Bu niteliklerin neler olduğunun ilerleyen kısımlarda inceleyeceğiz.

B. EGEMENLİĞİN FELSEFİ TEMELLERİ

Kavramlar, belirli bir tarihsel süreç içinde farklı koşulların birbirinden etkilenmesi veya da bu koşulların bir araya gelmesiyle, bu kavramları ortaya çıkarmak için sarf edilen düşünsel çabaların sonucunda meydana gelir. Bu açıdan her kavramın bir hikâyesi vardır²⁶. Şöyle ki; her kavram önce doğar, sonra bir değişim safhası ve en

23 Duguit, s. 381.

24 Duguit, s. 382.

25 Duguit, s. 382.

26 Beriş, s. 29.

sonunda olgunlaşma safhası geçirir. Her kavram önce olgusal olarak doğar, gelişir ve sonra kavramlaşır. İşte egemenliğinde kavramsallaşmadan önce, düşünce olarak var olduğu bir evre vardır. Bu olgusal evreden sonra egemenlik değişmiş olgunlaşmış ve en sonunda kavramsallaşmıştır²⁷.

1. OLGUSAL OLARAK EGEMENLİK: NİCCOLO MACHIAVELLİ

Batı'da “devlet”, “laiklik” “egemenlik” düşüncelerinin ilk kez Machiavelli(1469–1527) tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir. Machiavelli Orta Çağ ile bağlantıyı keser ve Orta Çağın ahlak ve din yerine, politikayı benimseyen yeni bir sistem²⁸ oluşturur. Ancak bahsettiğimiz gibi Machiavelli bir kavramcı değildir²⁹, onun oluşturduğu sistem sadece kavramın doğmasından önceki düşünsel evredir. Her kavram gibi egemenlik kavramının da bir tarihsel süreci vardır ve Machiavelli'de bu sürecin olgusal kısmını görüyoruz. O'nun en temel özelliklerinden biri budur. Kavramsallaşma çabasına girmeden, kendi amacı için çalışır. İşte modern egemenlik ve devlet olgularını pratikte kendi amacını geliştirmek için ilk kez O kullanmıştır³⁰. Machiavelli'nin, egemenliğe bir tanım kazandırmadan yani kavramsallaştırmadan, egemenliği modern bir olgu olarak belirlemeye çalıştığını görürüz³¹.

Machiavelli'nin kurduğu sistem güce ve zora dayalı bir sistemdi³². Bunun nedeni ve gerekçesi ise siyasi birlikten yoksun İtalya'nın siyasi birliğe kavuşturulmasıdır. Machiavelli yaşadığı dönemde İtalya zaman zaman istilaya uğruyordu. Bu dönemlerde Fransa ve Almanya'ya yaşadığı küçük krallığın elçisi olarak gitti. Burada özellikle Fransa'nın monarşik yapısını inceledi. Kral'ın sağlam yönetimini gördü. İtalya'da böyle bir yönetimin olmaması İtalya'nın irili ufaklı krallıklara bölünmesine ve zaman zaman istilalara uğramasına yol açıyordu. Siyasi birliğin gerçekleşmesini arzulamış ve bunun üzerine istikrarlı ve düzenli

²⁷ Koçak, s. 72.

²⁸ Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, 3. Basım, İstanbul 2017, s. 187.

²⁹ Hakyemez, s. 27; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 91-92.

³⁰ Hakyemez, s. 27; Koçak, s. 73; Meltem Dikmen Caniklioğlu, *Anayasal Devlette Meşruiyet*, Ankara 2010, s. 17.

³¹ Hakyemez, s. 28.

³² Akad/Dinçkol/Bulut, s. 92.

bir devlet için krala ne yapması gerektiği hakkında öğütler veren bir eser yazmış. Machaivelli'ye göre "Amaç aracı haklı kılar." Yani başarıya varmada hiçbir koşul yoktur³³.

Ahlaki ve dini olgulardan ancak siyasi amaçlar için yararlanılabileceğini savunmuştur. Ona göre, devletle ilgili işlerde bu değerler sınırlayıcı bir rol oynamaz ona göre³⁴. Machaivelli'yi en çok kızdıran Papalığın iktidarda pay sahibi olabilmek için her yola başvurmasıdır. Fransa gibi düzenli bir devletin kurulamamış olmasından kiliseyi mesul tutuyor. Buradan dini tamamen dışladığı anlamı çıkarılmamalı. Machaivelli dini hem dayanışma unsuru olarak tutuyor, hem de eksikliği belirtiyor. Aslında amacı dini kiliseye karşı korumaktır. Böylece devleti laikleştiriyor ve dini siyasal iktidarın bir aracı olarak görüyor³⁵. Toplumsal olayları realist bir düşünceyle ve siyaseti dinden soyut olarak ele almıştır ve gerçekten siyaseti laik bir temel üzerine oturtmuştur. Bu bağlamda Orta Çağ'ın Skolâstik düşüncesinden gerçek anlamda bir kopuştur³⁶.

Machaivelli devletin çeşitlerini prenslik(monarşi) ile cumhuriyet olarak ikiye ayırmaktadır³⁷. Aslında cumhuriyet hayranı olarak bilirse de bulunduğu ortamda şartların bu hayranlığı sürdüremeyeceğini görmüş³⁸, siyasi birliğin sağlanmasındaki en iyi yönetimin prenslik olduğunu belirtmiştir. Amaç hükümdarın otoritesi sayesinde siyasal birliğin sağlanmasıdır. Prenslikleri de çeşitli kısımlara ayırmıştır³⁹.

33 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 92; Okandan, s. 517-518.

34 Okandan, s. 518;Dikmen Caniklioğlu, s. 172-173.

35 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 92.

36 Hakyemez, s. 28.

37 Okandan, s. 519.

38 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 93-94.

39 Prenslikleri irsi ve Yeni Prenslikler(irsiz olmayan) diye ikiye ayırmıştır. İrsiz olanlarda halkın teamülen alışkanlıktan dolayı boyun eğmesi nedeniyle prensliklerin varlıklarını koruyup devam ettirmeleri daha kolaydır. Yeni prenslikler ise devamlılıkları açısından bazı güçlükleri vardır. İşte bu yüzden düşünür eserlerinde bu prensliklerin varlıklarını nasıl koruyup devam ettirmeleri gerektiği üzerinde durur. Gene yönetim şekli açısından prenslikleri de ayrımlara tabi tutmuş devleti tek bir hükümdar yönettiği yada hükümdarın yanında bir senatonunda olduğu yönetim şekli olarak ayırmıştır. Hükümdarında irsi olarak yönetime gelmesini savunur (Bk. Okandan, s. 519).

Özellikle yeni prensliklerin silah, politik kurnazlık veya eşkıyalık eylemleriyle kurulduğunu bu yüzden hükümdarın çok önemli bir yere sahip olduğunu söyler. Hükümdar “en üstün emretme gücü”yle hâkimiyeti sağlar. İşte hükümdardaki bu güç modern egemenlik kavramının olmazsa olmaz unsurudur. Asıl amacın bu gücün artırılması olduğunu savunur; öyle ki dine ve inanca bile bu gücü koruduğu ölçüde önem atfetmiştir⁴⁰.

Diğer ayırmadan tek kişinin devlet işlerini görmesi olan mutlak monarşiyi, hükümdarın sınırsız yetkiye sahip olduğu sistemi benimsemiştir. Böyle olmazsa hükümdarın kendini başa getirenlere borçlu hissetme ihtimali bulunur⁴¹. Ancak veraset usulünden başka usullere de yer vermiştir. Halk ve soylular arasında soylulardansa hükümdarı halka daha yakın bulmuş⁴² ve hükümdarın halkın yardımıyla iktidara gelmesini daha kolay görmüştür. Halkın yardımıyla gelen hükümdarın da halkın sevgisini kazanması ve bu sevgiyi devam ettirecek şekilde hareket etmesi gerektiğini söyler. Ancak hükümdar sadece sevilen değil aynı zamanda korkulan bir kimse olmalıdır. İktidarı korumak anarşiyi önlemek amacıyla kötülük yapabilir. Amaç vasıtaları meşru kılar. İktidarı korumak isteyen hükümdar iyi olmasını bildiği kadar kötü olmasını da bilmelidir. Çünkü yaradılışı gereği kötü olan insan ancak baskı gördüğü, korkutulduğu zaman kendini iyiye yöneltecektir⁴³.

Laiklik ve temellerine laikliği oturttuğu egemenlik olgularını; Orta çağın skolâstik düşüncesinin artık yok olmaya yüz tuttuğu, ancak yeniçağa henüz geçilmediği bir dönemde göstermiştir. Machiavelli egemenlik ve laiklik bağlantısını ilk defa ortaya koymuştur.⁴⁴ Düşünür bunu St. Paul’un “Tüm güç, Tanrı’nın gücüdür.”sözüyle iktidarın kaynağını teke indiren vecizesini kullanarak yapmıştır. Ancak düşünürün asıl başarısı din temelli bu siyasal örgüyü yeniden yorumlayıp “tek” iktidara laik bir içerik atmaktır⁴⁵. Kiliseyi kendi silahlarıyla vurmuştur.

40 Koçak, s. 75.

41 Okandan, s. 520.

42 Hakyemez, s. 29.

43 Okandan, s. 522–523.

44 Koçak, s. 76.

45 Beriş, s. 88.

Ancak düşünürde egemenliğin sürekliliği düşüncesi, bulunduğu dönem itibariyle de oluşmamıştır. Onun düşüncesinde egemen fiziken ortadan kalktığına güçte zaafa uğrama mecburiyetinde kalacaktır. Bu yönüyle eksiktir⁴⁶.

2. KAVRAM OLARAK EGEMENLİK: JEAN BODİN

Modern egemenliği olgusal olarak ilk defa ortaya koyan ve onun farkında olduğunu gösteren Machiavelli'dir. Ancak onu kavramlaştırıp ilk kez tanımlayıp kullanan Jean Bodin (1530–1596)'dir⁴⁷. Bodin'e göre egemenlik "yurttaşlar üstünde en mutlak ve en sürekli güç"tür. Devlet ise "birçok ailelerin ve onların ortaklaşa sahip oldukları şeylerin hâkim güç tarafından hukuka uygun olarak yönetimidir". Devlet bu hâkim güce dayanmakta ve böyle bir hâkim gücün varlığıyla meydana gelmektedir. Devlet hâkim gücü ifade etmektedir⁴⁸. Egemenliğin içte insanlar üzerinde sınırsız ve üstün, dışta bağımsız bir güç olduğunu açıklamıştır. Sınırsız hükümranlılığı savunan Bodin egemenliği sınırsız ve sürekli güce, hükümdara vermiştir. Buna rağmen egemenliğin ilahi ve doğal kanunlara ve Tanrıya karşı daha üstün olduğu düşünülemez. Bunlara aykırı olmamak zorundadır. Ancak bu egemenliğin sınırsız olma özelliğini değiştirmez çünkü egemenin bu üstün hâkim gücü kullanırken onu zorlayacak sınırlayacak dünyevi bir kuvvet, bir müeyyide yoktur⁴⁹.

Bodin'nin egemenliğinin en önemli özelliği "sürekliliği"dir⁵⁰. Machiavelli zamanında böyle bir kavram olmadığından egemenlik süreklilikten yoksundu. Ancak Bodin egemenlik hükümdarın fiziki varlığından ayrılmıştır ve egemenliğin sürekliliği sağlanmıştır. Bodin bunu şöyle ifade etmiştir: "*Eğer güce sadece belirli bir zaman için (bunun uzunluğu önemli değildir) sahip olunursa, bu egemen bir güç değildir ve bu gücü elinde bulunduran her kimse, o da egemen prens değildir; gerçek prens (ya da halk) tarafından geri alınıncaya kadar iktidarın korunmasıdır.*"⁵¹.

46 Koçak, s. 77.

47 Uygun, Devlet, s. 195.

48 Okandan, s. 527.

49 Okandan, s. 528-529; Erdoğan, s. 353.

50 Uygun, Devlet, s. 202.

51 Koçak, s. 81.

Düşünüre göre sınırlandırılmış ya da istenildiğinde geri alınabilen bir iktidar egemenlik olamaz, olsa olsa bu bir yetkidir. Dolayısıyla yetkiyi kullanan bir egemen değil yöneticidir⁵². Bodin'e göre; “*egemenliğe ne güç, ne ödev, ne de zaman bakımından herhangi bir kesin sınır konmuştur.*”⁵³.

İşte Bodin'in ortaya koyduğu egemenliğin ilkesi olan “*süreklilik*”, modern devlet kuramına getirdiği en büyük katkı olmuştur. Bu sayede egemenlik sadece iktidarın kullanımıyla değil ilkesiyle birleştirilmiş ve egemenlik veya devlet erki kişilerden soyutlanmıştır. Böylece siyasal iktidar onu kullanan kişilerden bağımsızlaşmakta ve kişiler gitse de egemenlik(devlet) kalmaktadır. Devletin, onu oluşturan bireylerden ayrı, hakları ve ödevleri olan kamu tüzel kişisi olarak düşünülmesini sağlayan, işte onun *sürekliliğidir*⁵⁴.

Bodin'in egemenliği *bölünmezdir* aynı zamanda. Monarşiyi savunan Bodin, buna egemenliğin bölünmezliğini temel gösteriyor. Zaten Bodin egemenlik kavramını salt krallığa hizmet için öngörüyor. Egemenlik kavramıyla salt monarşiye güçlü bir düşünsel dayanak oluşturmuştur⁵⁵. Eğer egemenlik salt, bölünmez ve sürekli olacaksa, egemenliği tek kişiye bırakmak gerekir⁵⁶. Egemenlik “bir” olmayı gerektirir. Eğer egemenlik kral, halk ve soylular arasında bölünürse, feodalite ya da “karma yönetim” biçimindeki karışıklıklara yol açar⁵⁷. Düzensizlik ve kargaşanın kaynağı egemenliğin parçalanmasıdır. Onun parçalanıp bölünmesi egemenliğin yok olmasına neden olur⁵⁸.

Bodin'in egemenliğinin diğer bir özelliği *mutlak* olmasıdır. Bu özellik diğerleri kadar tutarlı değildir haliyle. Yukarıda da açıkladığımız gibi Bodin'in egemeninin sınırı tanrı ve doğal yasalardır. Egemenin yasaları bu kurallara riayet eder şekilde olmalıdır. Yani egemen doğal hukukla bağlıdır⁵⁹.

52 Hakyemez, s. 30.

53 Koçak, s. 81.

54 Koçak, s. 82.

55 Hakyemez, s. 30.

56 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 105.

57 Hakyemez, s. 31.

58 Koçak, s. 86.

59 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 102.

3. EGEMENLİK KAVRAMININ OLGUNLAŞMASI: THOMAS HOBBS

Egemenlik anlayışı, Bodin'in egemenliğin eksik unsurunu (sürekliliğini) tamamladıktan sonra sosyal sözleşme kurgusuyla tamamlanmıştır. Hobbes'a göre insanlar başlangıçta doğal yaşam halindeydiler. Bu doğal yaşam hali tamamen Hobbes'un bir varsayımdır. Bu varsayıma göre doğal yaşam halinde insanlar eşit haklara sahip olduklarından, aralarında çekemezlik, çatışma, korku ve dolayısıyla savaş hüküm sürüyordu⁶⁰. Sürekli savaş içinde olan insan, insanın kurdu olmuştur. İnsanın bu ortamda kendini güvenlik içinde hissedip, koruma davranışına Hobbes "doğal hak" der. İnsanın diğer varlıklarla arasındaki fark akıl olduğuna göre, aklını kullanan her insan güvenlik içinde olmayı ister. İşte doğal hak; "insanın kendini korumak için gücünün yettiği her şeyi yapabilme hürriyetidir"⁶¹. Hakların eşitliğinin insana getirdiği sıkıntılar, başıboşluk düşünüldüğünde bunların sona ermesi için güçlü bir iktidarın başa geçmesi gerektiği fikri daha kolay kabulleniliyor. Kişiler kendi istekleriyle, kendi aralarında yapacakları bir sözleşmeyle bir egemene bağlanmayı kabul ediyorlar. Hobbes bunu şöyle ifade ediyor; "Senin de hakkını ona bırakman, benim yaptığım gibi seninde onu bütün hareketlerinde yetkili kılman şartıyla kendimi yönetmek hakkını bu kimseye ya da bu kurula bırakıyorum. Leviathan ya da, daha saygılı bir dil kullanmak gerekirse, ölümsüz tanrının buyruğu altında barış ve savunmamızı kendisine borçlu olduğumuz o ölümsüz tanrı işte böyle meydana gelir."⁶². Herkesin herkesle yaptığı bir akitle, herkes tek bir kişilikte bütünleşir. Bu tek kişilik devlettir. Devlet ölümsüz tanrının gözetiminde huzur ve güvenliğimizi borçlu olduğumuz bir ölümlü tanrıdır⁶³. Toplum üyeleri birbirleriyle yaptıkları sözleşmeyle huzur ve sükûnları için içlerinden birine ölümsüz tanrının uygun bulacağı şekilde hepsinin gücünü ve özgürlüklerini kullanabilecek şekilde devrederler. Hobbes bu kişiliği taşıyana "egemen", onun dışında kalanlara ise "uyruk" der. Böylece

⁶⁰ İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, 5. Basım, İstanbul 1987, s. 107-108.

⁶¹ Akad/Dinçkol/Bulut, s. 106-107.

⁶² Akın, s. 108; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 107.

⁶³ Nihat Bulut, "Ölümüne Rekabetten Barış İçinde Yarışa: Hobbes'un Eşitlik Anlayışı", *Prof. Dr. Ömer Teoman'a 55.Yaş Günü Armağanı*, C. 2, İstanbul 2002, s. 1389; Koçak, s. 93.

eşitsiz ilişkinin tarafları ortaya konmuş oluyor⁶⁴. Bütün güç kudret tek bir kişide (egemende) toplanır, Sözleşme yapılırca insanlar yığınlıktan kurtulup bilinçli bir uyruk kişiliğine kavuşurlar⁶⁵. Bu daha çok güvenlik içinde yaşamalarını sağlamak için yapılmıştır⁶⁶. Tek bir sözleşmeyle hem toplum haline geçen insanlar hem de yönetimi devreden insanlar, aynı zamanda tüm hak ve özgürlüklerinden de vazgeçerler. Devletin amacı güvenliğin sağlanmasıdır⁶⁷. Aksi takdirde kargaşa devam edecek ve düzen bir türlü sağlanamayacaktır⁶⁸.

Toplum sözleşmesindeki taraflar dikkat çekilmesi gereken bir konudur. Sözleşmeyle haklarını egemene devreden kişiler, sözleşmeyi egemenle değil kendi aralarında yapmışlardır⁶⁹. İnsanlar güven içinde yaşamak amacıyla haklarından egemen lehine vazgeçmişlerdir. Ancak görüldüğü gibi egemen sözleşmeye taraf değildir. Çünkü egemen zaten bir varsayımdır. Egemen taraf olmadığına göre herhangi bir yükümlülük altında da değildir. Sözleşme egemeni bağlamaz. Buradan Hobbes'un egemenliğinin mutlak olduğu sonucuna varıyoruz. Madem iktidarı elinde tutan egemen kendi buyruğuna girenlerle bir anlaşma imzalamamıştır, egemenliğini sınırlaması için bir sebep yoktur. Halk egemenliğini bir kurul ya da kişiye aktardığı anda kendi kişiliğinden, egemenliğinden olacağına göre; egemenliğini yitiren bir halka karşı egemenin sorumluluk duyması, yükümlülükler yüklenmesi düşünülemez. Kökü, özü ne olursa olsun egemenliğin değişmez yönü “mutlak” oluşudur⁷⁰.

Hobbes'un egemeni sözleşmeden sonra ortaya çıkmasına rağmen sözleşmeyle bağlı değildir. Egemenin özelliklerine baktığımızda “mutlak” ve “en üstün”, “sürekli” ve “bölünmez” olduğu görülür⁷¹. Egemen seçilmeden önce neyse gene odur. Tek farkı diğer kişilerin kendi aralarında anlaşarak seçilen egemene karşı gelmemek konusunda söz vermişlerdir. Kendisinin de doğal hakları olan egemen, kendisi

64 Bulut, Hobbes'un Eşitliği, s. 1389.

65 Akın, s. 110, Hakyemez, s. 32.

66 Hakyemez, s. 32.

67 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 107-108.

68 Hakyemez, s. 32.

69 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 107.

70 Akın, s. 111.

71 Hakyemez, s. 33.

sözleşmeye katılmadığından, kendi doğal haklarını hiçbir direnmeyle karşılaşmadan dilediği gibi kullanabilecektir⁷².

Egemenin en önemli özelliği de yasalar yapması ve koyduğu yasalarla bağlı olmamasıdır. Hobbes'a göre tek gerçek hukuk egemenin koyduğu hukuktur. Egemen ta ki kendi başka bir irade beyan edip önceki iradesini kaldırıp yeni bir yasa koyana kadar kendi koyduğu yasayla bağlı değildir⁷³. Aslında bu egemenin bir sınırıdır. Egemen hem koyduğu yasalarla bağlı değil, hem onlara uymak zorundadır.

Hobbes egemeni fazla güçlü kıldığının farkındadır. Bu yüzden egemene üstün yetkiler tanırken diğer taraftan da onun sınırlarını çizmiştir. Egemenliğin sınırlarını belirlerken ki temel etkeni ise egemenliğin amacıdır. Yani; egemenin uyruğunu içte ve dışta koruma görevi yani güvenlik ilkesidir. Bu ilkeye aykırı davranıldığında kişilerin isyan hakkı doğar, egemene boyun eğmeme hakları söz konusu olur. Yani uyrukların en temel ihtiyaçları olan yaşam haklarını egemen koruyabildiği ölçüde ona boyun eğmek gerekir, aksi halde uyrukların itaat yükümlülükleri ortadan kalkar⁷⁴.

Hobbes'u özgün kılan şey Bodin'de eksik kalan süreklilik unsurunun artık sağlanmış olmasıdır. Yukarıda anlatıldığı gibi egemen onu oluşturanlardan ayrı bir kişiliğe sahiptir. Artık egemenler girse de sosyal sözleşme gereği devredilen haklar devletin kişiliğinde kalacaktır. Egemen ve devletin kişiliği birbirinden ayrılmıştır⁷⁵.

Aynı şekilde laik temeller konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Baktığımızda Hobbes devletin kökünü Tanrısal iradeye değil, sosyal sözleşmeye dayandırıyor⁷⁶. Egemen meşruiyetinin "rıza" ve "onay"dan almıştır, Tanrı'dan değil. Mutlak olan egemen iktidar, tanrısal bir hak olduğu için değil, huzur, sükûn ve güvenliğin sürmesi için en uygun iktidar olduğundan dolayı meşrudur⁷⁷.

72 Akın, , s. 109.

73 Bulut, Hobbes'un Eşitliği, s. 1391–1392; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 110.

74 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 111.

75 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 109; Akın, s. 109-111; Hakyemez, s. 33; Bulut, Hobbes'un Eşitliği, s. 1391–1392.

76 Akın, s. 105; Hakyemez, s. 35; Koçak, s. 92.

77 Koçak, s. 92–93.

Sonuç olarak Hobbes'un egemenliği bir amaç değil, barış, huzur, özgürlük ve güven için bir araçtır. O döneme baktığımızda güvenlik bakımından mutlak devlet gücü ve mutlak egemenlik vazgeçilmez olduğundan Hobbes'un egemenliği de bu yönde oluşmuştur. Bu nedenle klasik egemenlik anlayışı demokratik boyuta ulaşmasa da, Hobbes'ta en ileri düzeye ulaşmıştır ve mutlaklık niteliği sağlanmıştır⁷⁸. Hobbes'un kuramı ile toplum bireylere ayrılmakta sonra bunlar sözleşmenin tarafı haline getirilmektedirler ve egemenin yararlılığını değerlendirmek katına yükselmişlerdir. Böylece Hobbes bunu ister isteyerek ister istemeden yapmış olsun sonuçta demokrasiye kadar uzanacak bir yol başlatmıştır⁷⁹.

4. KAVRAMIN DEMOKRATİK BOYUTA ÇEKİLME AŞAMASI: JEAN JACQUES ROUSSEAU

Rousseau egemenliği demokratik bir içeriğe kavuşturmuştur; şöyle ki devlet, bireylerin sözleşmeyle bir araya gelmesiyle oluşmuştur⁸⁰. Önceki düşünürlerde egemenliğin toplumdan kaynaklandığı düşünülse de henüz o konuma gelinmemiştir. Egemenlik hala kralın şahsında somutlaşmaktadır⁸¹.

Rousseau'nun düşünce temellerinde doğal yaşam, sözleşme, egemenlik yatar. Onun doğal yaşamında ne Hobbes ne Locke gibi kargaşa ya da huzur vardır⁸². Sınırlı ihtiyaçları, az talebi olan insan vardır. İnsanın bu ihtiyaçları sınırlı olduğundan, bunları doğadan karşılamakta zorluk çekmez ve mutludur⁸³. Dolayısıyla başkasına yani topluma ihtiyacı yoktur. Ne zaman ki özel mülkiyet çıktı, insanların mutluluğu bozuldu. Artık insanlar işbirliğine, birbirlerine ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir. Toplum halinde yaşamak zorunluluğunda kalmışlardır. Bu toplum haline ne güç ne otoriteyle sadece sözleşme ile geçilebilir⁸⁴.

78 Hakyemez, s. 36.

79 Koçak, s. 97.

80 Oktay Uygun, " Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi", *Cumhuriyetin 75.Yıl Armağanı*, İstanbul 1999, s.389; Hakyemez, Egemenlik Kavramı s. 36.

81 Nihat Bulut, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik Siyasal İktidar İlişkisi*", Ankara 2003, s. 89; Hakyemez, s. 35.

82 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 149; Akın, s. 159; Hakyemez, s. 37.

83 Akın, s. 159; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 149.

84 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 149.

Sözleşme, her bireyin tüm haklarıyla birlikte kendini topluma terk edip genel iradenin üstün iradesini kabul etmesiyle olur. Durum herkes için aynı olduğundan ortada bir eşitsizlik söz konusu yoktur. Herkes genel irade lehine haklarını terk etmektedir. Bireyler genel irade içinde kendilerini görürler. Bu durumda bireyler demokraside hem yönetici hem de yönetilendir. Yöneticinin iradesi bizzat kendi iradesidir. Böylece sözleşmeyle oluşan devlette bireyler role sahiptirler. Genel iradeye bağlı olarak aynı zamanda özgür yaşarlar⁸⁵. Bu bakımdan genel irade bireylerin özel iradelerinin tek tek toplamı değil, topluluğun kendisidir⁸⁶. Herkesin özel iradesi üzerindeki genel iradeyi tanıması, aslında egemeni tanımasıdır. Kişiler genel iradeye uyarken özgürlüklerinden bir şey kaybetmezler.

Rosseau'ya göre genel irade oylama sonucu ortaya çıkar. Eğer oybirliği olursa zaten sorun olmayacaktır. Ancak her konuda oybirliğinin sağlanması çok zordur. Bu durumda genel irade çoğunluğun oyuyla tecelli edecektir. Azınlıkta kalanlar hak ve özgürlüklerinden bir şey kaybetmiş değildirlere, aksine özgürleştirilmişlerdir. Çünkü bu oylama bir kabul ya da ret oylaması değil genel iradeye uygunluk oylamasıdır. Çoğunluk azınlığın iradesini kapsar⁸⁷. Eğer ben azınlıkta kaldıysam yanlışım demektir. Azınlık genel irade zannettiği şeyin yanlış olduğunu aslında genel irade olmadığını anlar. Çünkü genel irade yanılmaz⁸⁸.

Rousseau'ya göre devlet vatandaşların özgür olarak birleşmesi esasına dayanır⁸⁹. Egemenlik bu şekilde meşru olur. Bu şekildeki egemenliğin dört temel özelliği vardır: Devredilmez, yanılmaz, bölünmez ve mutlak oluşudur⁹⁰.

İlk özelliği devredilmezliğidir. İktidarlar el değiştirebilir ama genel irade asla devredilmez ve terk edilemez⁹¹. İktidarın geçici de olsa başkasına bırakılması genel iradenin ortadan kalktığını gösterir.

85 Hakyemez, s. 37-38; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 150.

86 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 151; Koçak, s. 101.

87 Koçak, s. 102.

88 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152.

89 Hakyemez, s. 38.

90 Akın, s. 162-164; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152; Okandan, s. 584.

91 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 150.

Egemenliğin belirli bir süre de olsa terki ve devri imkânsızdır⁹². Halk kendi iradesini devrettiği anda halk olmaktan çıkar⁹³. Doğal yaşam döneminden toplu yaşama geçiş kişisel iradelerin birleşmesiyle kolektif bir irade de toplanmıştır. Artık sosyal sözleşme münferit şahısların yerine kolektif kişiyi mümkün kılmaktadır⁹⁴. Bu yüzden egemenlik temsil edilemez ve temsil yoluyla da kullanılamaz⁹⁵. Egemenlik hangi nedenlerden dolayı devredilemezse aynı nedenlerden dolayı da temsil edilemez⁹⁶. Bu bakımdan milletvekilleri halkın temsilcisi değil sadece görevlileridirler⁹⁷. Kendi aralarında kesin kararlar alamazlar sadece halkın karar alabilmesi için hazırlık yaparlar⁹⁸. Milletvekillerinin bütün işlemleri halkın onayına tabidir⁹⁹.

Egemenliğin bölünmez oluşu da aynı nedenlerledir. Sözleşmeyle ortaya çıkan irade genel irade olduğuna göre bölünmesi düşünülemez. Eğer bölünürse genelliğini yitirir¹⁰⁰. Egemenliği bölmek onu yok etmek demektir. Bu yüzden yasama ve yürütme diye bir ayırım yapılamaz, erklerin bir olması gerekir, Aksi halde uydurma bir egemenlik olur¹⁰¹. Yürütmenin halk tarafından seçilen belirli kimselere verilmesi egemenliğin bölündüğü anlamına gelmez. Egemenliğin gerçek sahibi halktır, egemenliğin kendinde olduğunu her zaman gösterebilecek hakları vardır¹⁰². Burada Rousseau'nun on bin yurttaştan oluşan bir devlette , “devletin her üyesinin payına egemen otoritenin on binde birinin düştüğü” açıklamasına bir açıklık getirmek gerekir. Yurttaş sayısı ne kadar artarsa egemenlik üzerinde sahip olunan pay o denli düşer. Rousseau'nun bu sözleri yapıtından soyutlandığı zaman egemenliğin

92 Okandan, Umumi Amme, s. 584.

93 Akın, s. 162; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152.

94 Okandan, s. 582.

95 Okandan, , s. 584; Akın, s. 162.

96 Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara 2006, s. 101.

97 Akın, s. 162; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152; Okandan, s. 584; Hakyemez, s. 38.

98 Akın, s. 162.

99 Akın, s. 162; Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152.

100 Akın, s. 162.

101 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152.

102 Akın, s.163; Okandan, s. 584.

bölündüğü hatta “birey iradelerinin ayrı ayrı ve kendiliğinden hukuki değer taşıdığı” şeklinde değerlendirilebilir. Fakat Rousseau’nun ifade ettiği şey öncelikle yurttaş oyununun değerini belirlemektir. İkinci olarakta bütün bireylerin, yurttaş ve uyruk, egemenle olan ilişkilerinin eşit olduğunu vurgulamak istemektedir¹⁰³.

Egemenlik yanılmazdır. Genel irade yanılmaz. Çünkü kendini oluşturan özel iradelerin bir çeşit toplamıdır ve ortak yararlanmayı göz önünde bulundurduğundan ortak yarara aykırı bir karar veremez¹⁰⁴. Halk tüm toplumun ve aynı zamanda her bireyin iyiliğini ister. Azınlıkta kalanlar genel iradenin oluşumuna katılamazlar, yanılmışlardır. Bu genel iradenin oluşumuna engel değildir¹⁰⁵.

Rousseau’ya göre egemenliğin dördüncü özelliği mutlak oluşudur. İnsan doğanın kendisine verdiği emretme gücünü sosyal sözleşme ile topluma vermiştir ki toplum da bunu kendi üyelerine uygulayabilsin¹⁰⁶. Egemen davranışlarını toplumun isteğine uydurabilmek için etkili bir kuvvete dayanmak ister. Devlet organlarını boyunduruğu altında tutma yetkisini doğrudan sözleşmeden almıştır¹⁰⁷. Buradaki sorun bu mutlaklığın sınırlı olup olmadığı konusundadır. Burada Rousseau kendisiyle çelişkiye düşmek pahasına şu açıklamada bulunur: “Kişi yurttaş ve uyruk olarak iki kimliğe sahiptir. Yurttaş olarak haklarını egemene aktarmakta; ama insan olmasından doğan hakları ve özgürlükleri kendisinde kalmaktadır. İşte bu haklar ve özgürlükler listesidir ki iktidarın sınırını çizer.”¹⁰⁸. Toplumda yaşayan insanın yurttaş olarak toplum üzerinde birtakım hakları ve topluma karşı bir takım görevleri vardır. Ancak bunun yanında bir kişi olarak insanlık onurunu koruyan bir takım doğal haklara da sahiptir. Toplum sözleşmesi bu doğal hakları değil, sadece kişinin toplumla ilişkisini belirleyen hakları egemene verir. Bun rağmen egemen, toplumu toplumun çıkarlarına aykırı bir yükümlülük altına sokamaz¹⁰⁹.

103 Ağaoğulları, s. 103.

104 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152; Akın, s. 163.

105 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 152.

106 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 153.

107 Akın, s. 164.

108 Akad/Dinçkol/Bulut, s. 153.

109 Akın, s. 164.

C. DÜŞÜNCE DEN EYLEME GEÇİŞİ: 1789 FRANSIZ İHTİLALİ

1789 Devrimi Fransa'da¹¹⁰ gerçekleşse de, sınırlarını aşmıştır ve o dönemde aynı sorunlara sahip diğer ülkeleri de etkilemiştir. Bu etkileşimin nedeni devrim için verilen mücadele sonucundaki getirilerdir. Demokratik egemenlik 1789 sonrası gerçekleşmeye başlamış, artık bireyler egemenliğin değişen tanımında kendilerine yer edinmeye başlamışlardır¹¹¹.

Devrim öncesi Fransa'ya baktığımızda güçlü bir merkezi monarşi vardır. Kral iktidarın kaynağını Tanrı olarak görmekte ve Tanrı toplumu olduğu gibi iktidarı da yaratmış ve bunu kullanacak kişiyi de seçmiştir. Bu kraldır¹¹². İktidarının kaynağını Tanrı'ya dayandıran Kral'ın iktidarı mutlaktır. Böylece Kral dünyevi herhangi bir sınırı olmadan devletin tek, asli ve birinci organıdır. Kralın iktidarının tek sınırı kendi vicdanıdır¹¹³. Bu dönemde toplum düzen ya da sınıf denilen bölümlerden oluşmaktadır. Bunlar soylular sınıfı, din adamları sınıfı ve Sieyes'in deyimiyle¹¹⁴ üçüncü sınıf, yani geriye kalanların oluşturduğu sınıftır¹¹⁵. Bu ilk iki sınıf ayrıcalıklı sınıf, üçüncü sınıf ise ayrıcalığı olmayan halk ve burjuvaziden oluşan sınıftır¹¹⁶. Ancak devrim sürecinde burjuvazi etkin rol üstlenecektir. Çünkü soyluların ekonomik durumu giderek kötüleşirken burjuvazinin ekonomik durumu ise giderek güçleniyordu¹¹⁷. Ekonomik yönden güçlü olan üçüncü sınıfın temelini oluşturan burjuvazi karmaşık bir yapıya sahiptir. Bir tarafta büyük tüccarlar, bankerler, fabrika sahipleri, büyük çiftçinin içinde bulunduğu "yüksek burjuvazi", diğer yanda küçük tüccar, çiftçi, bankerlerin; doktor,

¹¹⁰ Hagen Schulze, *Avrupa'da Ulus ve Devlet* (Çev: Timuçin Binder), İstanbul 2005, s. 9-30.

¹¹¹ Hakyemez, s. 41.

¹¹² M.Emin Ruhi, *1789 Fransız Devrimi Birinci Kitap, Fransa'da Liberal Devrim ve Sieyes*, İstanbul 2018, s. 15; Oktay Uygun, *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*, İstanbul 2011, s. 237-238.

¹¹³ Ruhi, s. 16-17; Kubalı, s. 334; Uygun, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, S. 238.

¹¹⁴ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 16. Basım, İstanbul 2016, s. 237; Ruhi, 24.

¹¹⁵ Göze, s. 591; Hakyemez, s. 41.

¹¹⁶ Ruhi, s. 24.

¹¹⁷ Göze, s. 591-592; Hakyemez, s. 41.

avukat, noter gibi mesleklerin oluşturduğu “orta burjuvazi” ve bunlardan ayrı küçük esnaf ve zanaatkarlarından oluşan küçük burjuvazi” olarak yapılanıyordu¹¹⁸. Bunlar ortak bir görüşe ve felsefeye sahiptirler. Bu görüşün esasını modernitenin içerdiği özgürlük, bireyselleşme, rasyonelleşme ve ilerleme gibi kavramlar oluşturuyordu¹¹⁹. Burjuvazinin gelişen durumunu etkileyen bir etken de Rönesans’tır. Rönesans ile başlayan bireyin yüceltilmesi süreci 1789 burjuva devrimiyle doruğa ulaşmıştır¹²⁰. Aydınlanma felsefesi düşünürlerinin etkisiyle Fransa’da evrensel bir özgürlük düşüncesi doğmuştur. Sadece Fransız vatandaşını değil, bütün insanlığı kapsayan bir özgürlük anlayışı olmuştur¹²¹.

1789 devriminin felsefi temellerini atan Locke¹²² özellikle orta sınıfın mülkiyet hakkını korumayı amaçlıyordu. Bu durum burjuvazi siyasal iktidara karşı hareketlendirmeye itiyordu¹²³. 1789 Bildirisi 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisinden etkilense de; onun asıl esin kaynağı XVIII. yüzyıl düşünür ve filozoflarının mutlak monarşi rejimi altında canla başla savunmuş oldukları düşünceler olmuştur¹²⁴. Mutlak monarşilerin kalıntıları üzerine kurulan ulus devletler genelde özgürlük ve eşitlik arayışının sonucu olmuştur¹²⁵. İşte böyle bir ortamda burjuvazi siyasal iktidara karşı mücadeleye girer. Özellikle aristokrasiye karşı eşitlik (vergide ve yasa önünde eşitlik) ve temek hak ve özgürlük isteklerini dile getirmişlerdir. 1789 Fransız Devrimi öncesinde Fransa büyük bir ekonomik buhran içindeydi. Krallığın gittikçe büyüyen gelir açığını kapatmak için vergide eşitlik sağlanarak açığın kapatılması amaçlanır. Vergide eşitlik sağlanabilirse yani tüm yurttaşlardan vergi alınabilmesi sağlanabilirse açık azalacaktı. Mücadele aslında tamda bu noktada başlar. O zamana kadar kilise ve soylular mali konularda

118 Göze, s. 592.

119 Bulut, *Feodaliteden Küreselleşmeye*, s. 107.

120 Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 3.Basım, İstanbul 2001, s. 30.

121 Akın, s. 292; Hakyemez, s. 41.

122 Gemalmaz, s. 42.

123 Hakyemez, s. 42; Gemalmaz, s. 44.

124 Mehmet Ali Ağaoğulları, “Fransız Devriminde Birey ve Devlet İlişkisi: 1789-1794”, *AÜSBFD*, C. 44, No. 3-4, Temmuz- Aralık 1989, s. 198.

125 Mustafa Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletin Kökenleri*, Ankara, 2001, s. 97.

ayrıcılıklı yani vergiden muaftılar¹²⁶. İşte vergiden muaf olan soyluların kendi imtiyazlarını korumak istemeleriyle direnmeye başlamışlardır. Burjuvazide soyluların isteklerine karşı direnmeye devam etmiş ve eşitlik isteğinde ısrar etmiştir. Soylular ve burjuva arasındaki mücadele 1789 Devrimine neden olmuştur. Ama neticede halk ve burjuvazi bu mücadeleyi kazanacak Ulusal Meclis toplanıp anayasa yapılacak ve İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirgesi Ulusal Meclisçe kabul edilecektir¹²⁷.

Ekonomik olarak güçlenince burjuvazi bütün gücü elinde toplayan kral ve kralın bu gücünü meşrulaştıran kral devlet anlayışına karşı çıkmıştır. Çünkü yasayı yapma ve uygulama erklerini elinde bulunduran kral, bütün hak ve özgürlükleri özellikle de mülkiyet hakkını tehdit etme potansiyeline sahipti. Bunu anlamak için Hobbes'un egemenini düşünmemiz gerekir. Toplum sözleşmesiyle yaratılmış bir güç olsa da egemen güç bütün hak ve özgürlükleri olduğu gibi mülkiyet hakkını da dilediği gibi düzenleme yetkisine sahiptir. Çünkü bireyler bütün haklarını sözleşmeyle egemen güce yani krala devrettiler. Burjuvazi, feodal düzenin yıkılması için önce krallarla işbirliği yapıp kazancını arttırdıktan sonra çıkarları gereği siyasal iktidardan pay almak ya da en azından sınırlamak amacıyla krallara karşı mücadeleye girişmiştir. Bunun yolu olarak da egemenliği ulusa vermekte bulacaktır¹²⁸.

1789 devrimiyle klasik egemenlik anlayışı gelişiminin son aşamasına ulaşmıştır. 1789'dan sonra artık kuramsal düzeyden hayata iniş gerçekleşmiştir ve egemenliğin anayasal bir ilke olmasına imkan sağlanmıştır¹²⁹. Bu yeni egemenlik anlayışı egemenliğin kaynağını topluma dayandırarak çok önemli bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Vazgeçilmez, devredilmez egemenlik artık halka aittir ve her birey egemenliğin bir parçasına sahiptir¹³⁰. Artık birey yönetimde söz sahibi olabilme imkânına sahiptir. Ancak egemenliğin monarktan ulusa geçmesi sadece tacın sahibinin değiştirilmesi olarak algılanmalı; egemenliğin özünde bir değişim olarak kabul edilmemeli. Egemenliğin mutlak, sürekli, devredilmezliği gibi nitelikleri aynen devam etmektedir. İhtilalin başardığı en büyük şey kral ile devletin kişiliğini birbirinden

126 Göze, s. 593-594.

127 Hakyemez, s. 42; Göze, s. 572-573.

128 Bulut, s. 105.

129 Duguit, s. 380.

130 Okandan, s. 763.

ayrılmak ve kralın yerine ulusu oturtmaktır. Egemenliğin sahibi artık değişmiştir, demokratik meşruluk bakımından çok önemli bir adımdır¹³¹. Gelinen aşamada monarşiden alınan miras ulusa teslim edilmek zorunda kalmıştır¹³².

Fransız devrimiyle karşımıza ulus diye yeni bir kavram ortaya çıkmaktadır. Ulus bireysel bilinç ve iradelerden farklı ulusal bir ruhtur ve bireylerin sayısal toplamlarından ayrı bir kişiliktir¹³³. Ulus-devlet bir toprak parçası üzerindeki insanları, kendilerini onlardan kaynaklandığı ve kendilerini ifade ettiği inancını taşıdıkları egemen güce bağlı kabul etmelerini sağlayan siyasal bir tasarımdır. 1690 İngiliz devrimiyle ortaya çıkmış ardından Amerikan ve Fransız Devrimiyle iyice yerleşmiştir¹³⁴.

Devrimle egemenlik kraldan alınıp ulusa verilince artık ulusal egemenlik anlayışıyla karşılaşırız. Bu durum pozitif güvenceye kavuşturulmaya çalışılır. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde egemenliğin kaynağının millette olduğu; hiçbir kurul, kişi milletten gelmeyen hiçbir otoriteyi kullanamayacağını açıkça belirler. Böylece meşruiyetin kaynağı da değişmiş olur¹³⁵. Artık devlet meşruiyetini kendinden değil modern yasa koyucu olan ulustan almaktadır¹³⁶.

Demokratik egemenlik düşüncesine gelinceye kadar, iktidarı elinde bulunduran kral her ne kadar somut kişiliğini aşan bir boyutta kavransa da, somut bir bedene sahipti ve ölümlüydü. Sürekli ve bölünmez özellikteki ulus kavramı, artık giderek soyutlaşan siyasal iktidar karşısında monarktan daha kusursuz ve çok daha soyut bir temsilci olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, devlet iyice soyut hale gelmiştir¹³⁷.

131 Ağaoğulları, s. 212.

132 Akal, s. 27.

133 Duguit, s. 391; Hakyemez, s. 44.

134 Ağaoğulları, s. 139.

135 Hakyemez, s. 45.

136 Akal, s. 27.

137 Ozan Ersözden, *Ulus Devlet*, 2. Basım, İstanbul 2008, s. 52.

III. EGEMENLİĞİN KAYNAKLARI

A. TEOKRATİK EGEMENLİK TEORİLERİ

Egemenliğin kaynakları önceleri gökyüzünde, tanrıda ve kutsal kaynaklarda aranmıştır¹³⁸. Devletin kaynağını açıklamak için ileri sürülen teorilerin en eskisi ilahi kaynaklı olanlarıdır¹³⁹. Egemenliğin kaynağı konusundaki teokratik teoriler farklı açıklamalar yapsa, farklı sonuçlara varılsa da aynı esasta birleşirler. İktidarın kaynağı, dünyayı yaratan tanrıdır. İktidar açısından insanlara karşı ancak Tanrı üstünlük kurabilir. Baktığımızda yeryüzünde bazılarının insanların iradeleri üzerinde üstün gücü varsa eğer bu kimseleri bu üstün güce muktedir kılan Tanrı'dır¹⁴⁰.

Okandan'a göre¹⁴¹ kaynağını dini görüşlerden alan teoriler, aralarında sıkı ilişkiler bulunsa dahi, beş grupta toplanabilir.

İlk gruba göre egemenliğin kaynağı Tanrı'dadır; ancak bu üstün güç tek kişi ya da birden fazla kişilere Tanrı tarafından halk aracılığıyla verilmiştir. Egemen bu gücünü toplum vasıtasıyla Tanrı'dan almaktadır.

İkinci gruba göre egemenliğin kaynağı gene Tanrı'dır; ancak egemen üstün gücünü Tanrı'dan Kilise aracılığıyla Papalık yoluyla kazanmıştır. Bu görüş Hükümdarın Tanrı'nın temsilcisi olan Papalığa, bağlılığını ve insanları koruma yetkisini verdiğini ileri sürer. Hükümdarların din adamlarınca tasdik olunması ve aynı şekilde Hükümdarlara din adamları tarafından taç giydirilmesi şeklinde uygulamalar bundandır. Takdis ve taç giydirme kaynağı Tanrı olan iktidarın, Kilise aracılığıyla hükümdara verildiğinin göstergesidir. Sonuç olarak Hükümdarın Kilise'ye bağlılığını ifade eder.

Üçüncü gruba göre Kaynağı Tanrı olan egemenin, egemenlik gücünü ne Kiliseden ne halktan almıştır. Egemen gücünü doğrudan Tanrıdan almıştır. Bu görüş Papalığın üstünlük iddialarına karşı ileri sürülüp savunmuştur. Kral'ın egemenliğini Tanrıdan ve onun kılıcından aldığı vecizesi bundandır.

138 Kapani, s. 68.

139 Zabunoğlu, s. 49.

140 Okandan, s. 755.

141 Okandan, s. 756-758.

Dördüncü görüşe göre egemenlik gene Tanrı'dadır. Burada egemeni halk seçmekte; ancak egemene egemenlik gücünü sağlayan toplum değildir. Toplum ancak kendisine Tanrı tarafından üstün güç verilecek kimseleri egemen olarak tespit eder. Bu kişilere üstün egemenlik gücünü sağlayan doğrudan doğruya Tanrı'dır.

Son gruba göre egemenliğin kaynağı Tanrı'dır. Ancak egemenliği kullanacak kişileri doğrudan Tanrı belirlemez. Egemenlik beşeri usul ve vasıtalarla sağlanır. Her şey Tanrı'nın yüksek iradesi tarafından yönetilmektedir.

Devlet gücünün kaynağı ve sahibi hakkındaki teokratik görüşlerin sayısı aslında fazladır. Nitekim Okandan bunlardan beş tanesini ele alıp açıklamıştır. Bunlardan önemli görülüp konuyu ana hatlarıyla açıklaması babında Okandan'ın bu beşli ayrımı günümüz hukukçuları tarafından ilk dördü için Doğaüstü İlahi Hukuk doktrini ve beşinci grupta Providansiyel Hukuk Doktrini olarak ikiye ayrılmaktadır¹⁴².

1. DOĞAÜSTÜ İLAHİ HUKUK DOKTRİNİ

Egemenliğin kaynağı ilahidir. Tüm iktidarların Tanrı'dan geldiği yönünde bir şüphe yoktur. Bunu kullananlar açısından ayırım yapılmıştır. Egemenliği kullanacak olanları da Tanrı bizzat, doğrudan doğruya seçer. Tanrı toplumu ve onu koruması amacıyla egemenliği yaratırken aynı zamanda egemenliği kullanacak olanı da belirlemiştir. Yani egemenlik bir ülkede Tanrı'nın seçtiği hükümdara ya da hanedana verilmiştir¹⁴³. Bu durumda krallar, feodal beylere ya da halka karşı değil doğrudan Tanrı'ya karşı sorumludurlar¹⁴⁴. Hükümdara itaat, Tanrıya itaattir¹⁴⁵. XIV. yüzyıldan sonra Fransa hukukçuları monarşiyi güçlendirmek onu Papalığa karşı korumak için savunmuşlardır. Bunun anlamı; ister adil ister zalim olsun; ister yararlı ister zararlı olsun her iktidarın kaynağı ilahidir. Başlangıçta dünyevi iktidarla çatışmak istemeyen Hıristiyanlık, bu teoriyle dünyevi iktidarı güçlendirmek istemiştir¹⁴⁶.

¹⁴² Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 21. Tıpkı Basım, İstanbul 2017, s. 104; Gözler, s. 88; Koçak, Egemenlik, s. 108.

¹⁴³ Teziç, s. 104.

¹⁴⁴ Gözler, s. 88.

¹⁴⁵ Teziç, s. 104.

¹⁴⁶ Koçak, s. 109.

2. PROVIDANSİYEL İLAHİ HUKUK DOKTRİNİ

Bu görüş ilahi hukuk doktrininden farklı olarak egemenliğin kaynağı ve kullanımı konusunda topluma da belli ölçüde yer vermeye çalışmıştır. Egemenliğin kaynağı ilahidir. Buna göre; egemenlik yetkisi Tanrı'ya ait olmakla birlikte, Tanrı sahip olduğu yetkiyi topluma vermekte ve yönetenler halkın aracılığıyla egemenlik yetkisine sahip olmaktadır¹⁴⁷. Egemenliğin kaynağı Tanrı'dır ama yöneticileri (kral, hükümdar, hanedan..) Tanrı doğrudan seçmemiştir¹⁴⁸. Tanrı bir düzen ve otorite kurulmasını ve o otoriteye uyulmasını emretmiş, ancak bunun uygulamasını insani, beşeri hukuka bırakmıştır. Tanrı egemenliği halka verir halkta yöneticileri görevlendirir¹⁴⁹. XIII. yüzyılda Thomas d'Aquine göre egemenliğin kaynağını ilahi görüşe dayandırır, Tanrıdan gelmeyen hiçbir iktidar yoktur. Ona göre kaynağı ilahi olan egemenliği kullanacakları toplum kendisi seçer. Böylece toplum yönetimin niteliğini belirleme yetkisine sahip olur¹⁵⁰.

Teokratik kuramlara göre; Tanrı egemenliği ister doğrudan kişi ya da kişilere versin; ister egemenliği kullananlar Tanrı'nın görünmez yön vermesiyle halk tarafından seçilsin; sonuçta egemen üstün gücünü insanüstü nitelikte ilahi bir kaynaktan, Tanrı'dan alır¹⁵¹.

3. TEOKRATİK KURAMLARIN ELEŞTİRİSİ

Egemenliğin kaynağını ilahi gören ve sahibini de Tanrı olarak kabul eden teokratik düşüncelerin vardıkları ya da varabilecekleri sonuçlar farklı da olsa, geçmişte ve hatta yakın zamanlara kadar önem kazanmışlardır. Buna rağmen bugün için bilimsel değerleri yoktur. Bunların doğruluğunun objektif olarak ispatlanması mümkün değildir. İlk, orta ve modern çağda birçok devlet egemenliğinin kaynağını dini esaslara dayandırsalar ve teori bazında da savunsalar da, bu düşünceleri

¹⁴⁷ Hakyemez, s. 21-22; Okandan, s. 762.

¹⁴⁸ Teziç, s. 105.

¹⁴⁹ Koçak, s. 110.

¹⁵⁰ Göze, s. 94; Teziç, s. 105; Akad/Dinçkol, s. 57; Akın, s. 57; Mehmet Ali Ağaoğulları/Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 6. Basım, İstanbul 2006.

¹⁵¹ Koçak, s. 110; Zabunoğlu, s. 50.

bilimsel olarak açıklayıp üzerinde tartışmalar yapmaya ve bilimsel değer vermeye imkan yoktur¹⁵².

Teokratik teoriler, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gelişmiştir. Ancak yeni felsefi, siyasi ve hukuki görüşler karşısında önemini kaybetmişlerdir. Uygulama açısından da değeri kalmayan bu teoriler devrini yaşamış ve yerini artık yeni görüşlere bırakmışlardır¹⁵³.

B. DEMOKRATİK EGEMENLİK TEORİLERİ

İlahi kaynaklı teoriler egemenliğin halka ait olduğu görüşleri güç kazanmaya başlayınca artık geçerliliğini yitirmişlerdir ve meşruluk anlayışları da artık laik karaktere bürünür olmuştur. Tanrısal egemenlik anlayışları yerini demokratik anlayışlara bırakmıştır¹⁵⁴. Demokratik düşünceye göre egemenliğin kaynağı halktır. Hükümet edenlere egemenliği veren Tanrı değil, toplumun kendisidir¹⁵⁵. İktidarın meşruluk kaynağı gökyüzünde ve Tanrı' da değil artık toplumda ve yeryüzündedir. Egemenliğin kaynağı gökten yere inmiş ilahi ve metafizik olmaktan çıkmış ve beşeri ve akli olmuştur. Bireyler bir şahsın veya zümrenin, kuvvete, ilahi hukuka ya da ikisine birden dayanan, gücü karşısında devlet egemenliğine şahıs ve zümre egemenliği dışında güçlü olduğu kadar meşru bir dayanak bulmak istemiş, bunun halk veya millet iradesi olduğunu, gerçek ve meşru egemenliğin halk veya millet iradesi ile gerçekleşeceği teorisini savunmuştur¹⁵⁶. Özellikle Rousseau tarafından öne sürülen bu düşünceler 1789 Fransız İhtilali'ini büyük ölçüde etkilemiştir. Demokratik teoriler: Halk Egemenliği Teorisi ve Millet Egemenliği Teorisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Halk Egemenliği'nin de Millet Egemenliği'nin de fikir babaları Rousseau'dur. Rousseau egemenliğin kaynağı bakımından milli egemenlik anlayışını savunduğu halde, egemenliğin kullanılması yönünden halk egemenliği anlayışını savunur¹⁵⁷.

152 Okandan, s. 759.

153 Okandan, s. 759.

154 Koçak, s. 110.

155 Kubalı, s. 97

156 Kubalı, s. 197.

157 Kubalı, s. 203; Kapani, s. 73.

1. MİLLET EGEMENLİĞİ TEORİSİ

Rousseau iktidarın kaynağını gökte değil yeryüzünde aramak gerektiğini vurgulamıştır. Fransız ihtilali bu düşüncelerden etkilenmiştir ve ihtilalin temel taşlarından biri olarak milli egemenlik doktrini anayasal bir ilke olarak Fransız hukukunda ve bunlardan etkilenen diğer pek çok ülkede de yayılmıştır¹⁵⁸.

Teorinin ana fikir örgüsü Rousseau'nun toplum sözleşmesinde kendini gösterir. Doğal yaşam halinden düzenli toplum hayatına geçiş insanların aralarında anlaşarak yaptıkları toplum sözleşmesiyle olur. Bireyler bu sözleşme ile iradelerini birleştirmişler ve kendilerini tüm hak ve yetkilerle birlikte topluluğa devretmişlerdir. Böylece kişilerin iradelerinin birleşip kaynaşması sonucu “genel irade” ortaya çıkar. Genel irade sadece onu oluşturan iradelerin tek tek toplamından ibaret değil; onlardan ayrı, onların üstünde, kendine özgü varlığı olan kolektif bir iradedir. İşte egemenlikte bu üstün iradeye aittir. Genel irade her zaman iyiye yönelmiş, hiçbir zaman yanılmayan ve hep doğruyu bulan üstün bir iradedir¹⁵⁹.

Felsefi temellerini Rousseau'dan alan milli egemenlik düşüncesi Fransız Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis için yapılacak seçimlerde seçim hakkını sınırlamak için burjuvazi tarafından savunulmuştur¹⁶⁰. Bu tamamen “Fransız malı” denilebilecek bir kuramdır. Çünkü egemenlik kavramı gibi milli egemenlik kuramı da Fransa'da doğmuştur. Başta İngiltere olmak üzere Anglo-Sakson ülkelerinde bu kurama yer verilmemiştir¹⁶¹. Devrim arifesinde Sieyes, ayrıcalıkları herkese ait olan yurttaş hakları alanına bir darbe olarak nitelendirmektedir. Sieyes milleti “ortak bir yasaya göre yönetilen ve aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen bireyler topluluğu” olarak tanımlar¹⁶². Milli egemenlik prensibine göre millet onu oluşturan bireylerin üstünde onlardan ayrı soyut bir varlıktır. Halk sadece somut bir varlık olduğu halde millet soyut bir varlıktır. Başka bir deyişle millet kendisini meydana getiren gerçek kişilerden ayrı, onların üstünde manevi ve hukuki kişidir. Buna göre

¹⁵⁸ Koçak, s. 111.

¹⁵⁹ Kapani, s. 71.

¹⁶⁰ Koçak, s. 111.

¹⁶¹ Kapani, s. 80.

¹⁶² Erözden, s. 140.

millet kişiliğinin iradesi, milleti meydana getiren gerçek kişilerin bir toplamı değil, onların bir sentezidir¹⁶³.

Milli egemenlik teorisine göre egemenliğin kaynağı ile kullanıcı birbirinden ayrılmıştır. Bu anlayışa göre temsilci milletten vekâlet alacak ve onun adına egemenliği kullanacaktır. Toplum kendi denetimi altında egemenliğin kullanılmasını başkalarına verebilmekte ancak bu egemenliğin niteliğinde bir değişiklik yapmamakta hâkim güç gene toplumda kalmaktadır. Bu temsili organların iradeleri ancak toplumun iradesine, yani genel iradeye uygun oldukları, onu ifade ettikleri ölçüde değer kazanabilmektedir¹⁶⁴.

1789 Devrimi sonrası egemenlik kavramı; tek kişinin yani karalın kişisel gücü olmaktan çıkarılmış ve topluma mal edilmiştir.¹⁶⁵ Millet yani milletin temsilcileri yasayı yapacak, Kral onu uygulamakla görevli ve yükümlü olacaktır¹⁶⁶. Kaynağı millete dayanan milli egemenlik teorisine göre egemenliğin niteliğinde bir değişim olmamıştır. Egemenlik Krala ait olduğunda nasıl mutlak, sınırsız, özerk, devredilmez ve ferağ edilmez özelliklere sahipse millete geçtikten sonra da aynı niteliklerini korumuştur.

Mutlak monarşilerde monarka ait olan egemenlik artık kraldan millete geçmiştir. Fransız İhtilali'nin yeniliği kralın elindeki egemenliği yasaya aktarmasıdır. Egemenliğin tek sahibi millet, kullanımı milli iradeyi temsil eden temsil organlarındadır. Özetle, milli egemenlik kuramıyla klasik egemenlik anlayışında esaslı bir değişim olmamış¹⁶⁷, egemenlik niteliksel bir değişime uğramamıştır.

2. HALK EGEMENLİĞİ

Halk egemenliği teorisinin fikir babası da Rousseau'dur. Rousseau Toplum Sözleşmesi'nde devletin on bin vatandaştan meydana geldiğini farz etsek, bu durumda devletin her bir vatandaşı egemenliğin on binde birine sahip olacağını, söyler. Böylece egemenlik vatandaşlar arasında bölüştürülmekte ve her vatandaş bölüştürülen parçaların

¹⁶³ Kubalı, s. 198.

¹⁶⁴ Okandan, s. 766-767.

¹⁶⁵ Okandan, s. 786; Koçak, s. 113.

¹⁶⁶ Erözden, s. 52.

¹⁶⁷ Koçak, s. 114.

birleştirilmesinden oluşan egemenliğin bütününe tabi olmaktadır. Aynı zamanda egemenliğin kendi payına düşen parçacığına da sahip olmaktadır¹⁶⁸.

Bu teoriye göre egemenlik milli egemenlik anlayışından farklı olarak halkı meydana getiren bireylerden ayrı, onlardan üstün bir kolektif kişiliğe yani millete ait bir hak değil; yaşamakta olan somut bireylerin her birine ait bir haktır. Ferdi iradelerin her birinin ayrı ayrı hukuki değeri vardır. Böyle olunca fertlerden her birinin egemenlik üzerinde birer hissesi mevcuttur. Egemenlik bu hisselerin toplamıdır. Halk egemenliği teorisi Amerika başta olmak üzere Anglo-Sakson ülkelerde uygulanıp yerleşen bir prensip olmuştur¹⁶⁹.

Rousseau'nun düşüncesiyle siyasal temsil bağdaşmaz. Rousseau da bunun farkındadır ve bunu Toplum Sözleşmesi'nde şöyle ifade eder: "Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına aktarılamazsa, aynı nedenlerden temsil de edilemez. Egemenlik başlıca genel iradeye dayanır, genel irade ise temsil olunamaz; ya genel istemdir, ya değildir, ikisinin ortası olamaz. Buna göre milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılamaz." Duguit'in ifadesiyle özetlersek eğer; egemenlik temsil edilmiştir demek devredilmiş, kaldırılmış demektir; halk artık egemen olmaktan çıkmış demektir. Bu da egemenliğin temel niteliklerinden devredilmezliğe aykırıdır. Egemenlik devredildiği anda artık egemen olduğundan bahsedilemez¹⁷⁰.

3. MİLLET VE HALK EGEMENLİĞİNİN TEORİLERİ AYRIMININ PRATİK SONUÇLARI

Millet ve halk egemenliği teorileri arasındaki fark sadece millet egemenliğinin soyut bir varlık olan millete, halk egemenliğinin ise somut bir gerçek olan halka ait olması değildir. Bu farkları şöyle sıralayabilir¹⁷¹:

¹⁶⁸ Kapani, s. 73.

¹⁶⁹ Kubalı, s. 202.

¹⁷⁰ Koçak, s. 115-116.

¹⁷¹ Kubalı, s. 208-211; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C.1, Bursa 2011, s. 443-444.

1. Millet egemenliği teorisine göre soyut bir varlık olan milletin, temsilcileri aracılığıyla temsili zorunludur. Demokrasinin temsili, pratik açıdan değil aynı zamanda teorinin mahiyetinden doğan kaçınılmaz bir sonuçtur.

Halk egemenliği teorisine göre egemenlik somut bir gerçek olan halka ait olduğu için halkın bu egemenliği, özellikle yasama hakkını, bizzat kullanması gereklidir. Ancak milyonlarca nüfusu olan bir ülkede bunun pratik imkânsızlığından dolayı halkın müdahale hakkı saklı kalmak koşuluyla, halkın temsilcileri aracılığıyla kullanılması gerekir. Halk egemenliği teorisine göre temsili demokrasi teorik bir zorunluluk değil, sadece pratik bir zarurettir.

2. Milli egemenlik teorisine göre, milletin temsilcileri milletin iradesini kullandıklarına göre onların iradesi milletin iradesiyle birdir. Halk temsilcilerin ne tasarrufları ne de şahısları üzerinde herhangi bir müdahale ve tesir hakkına sahiptir. Milletın egemenliği ve iradesi mutlak olduğu gibi milletin kendisi demek olan temsilcilerin iradesi de mutlaktır. Temsilciler bir defa seçildikten sonra artık kendilerini seçenlerden ayırırlar. Seçenlerin ve seçtikleri bölgenin değil milletin temsilcidirler. Bu nedenle seçmenler temsilcilere emir ve talimat veremezler, onları azledemezler. Halk temsilcilerin yasama tasarrufuna da herhangi bir müdahalede bulunamaz. Referandum, kanun teklifi ve veto gibi yarı doğrudan demokrasi araçlarıyla yasama tasarrufuna katılıp müdahalede bulunamazlar. Millet egemenliği yarı doğrudan demokrasiyle bağdaşmaz.

Halk egemenliği teorisinde egemenliğin sahibi olan halk, onu doğrudan doğruya kullanma hakkına sahip olduğu için, temsilcilerin şahısları ve tasarrufları üzerinde tesir ve müdahalede bulunma hakkına sahiptir. Halk temsilcileri azledebileceği gibi, halk her türlü yarı doğrudan demokrasi araçlarını kullanma hakkına da sahiptir.

3. Milli egemenlik teorisine göre seçmenler egemenliğin bir parçasına sahip olmadıklarına göre temsilcileri seçerken bir egemenlik hakkı kullanmamaktadırlar. Egemenliği kullanacak olanları ayırmaya yarayan bir görevi yerine getirirler. Yani seçim yetkisi hak değil, bir fonksiyondur. Nitekim Fransız ihtilalinden sonra hazırlanan 1791 Fransız Anayasası'nda bu anlayış hakim olmuştur ve herkese oy hakkı tanınmamıştır yani genel oy ilkesi benimsenmemiştir. Oy hakkı sadece

bu fonksiyonu yerine getirebilecek en yetenekli görülenlere verilmiş sınırlı oy hakkı tercih edilmiştir¹⁷².

4. MİLLET VE HALK EGEMENLİĞİNİN ELEŞTİRİSİ

a. Millet Egemenliği Teorisinin Eleştirisi

Bu teoriyi eleştirenler öncelikle millet kavramı üzerinde dururlar. Milleti, kendini oluşturan kişilerden ayrı bir kişiliği olan geçmişte yaşamış, günümüzde halen yaşayan ve gelecek kuşakları da içine alan soyut bir varlık olarak ele alır. İrade ancak akıl ve sinir sistemine sahip gerçek kişilerde bulunur. Fiziki varlığı olmayan, sadece şuan yaşamakta olanları değil, ama ölmüş kişileri ve henüz doğmamış çocukları da kapsayan soyut bir kavramın iradesi diye bir şeyden söz edilemez. Bu bakımdan millet ve milli irade anlamsız bir fiksiyondan ibarettir¹⁷³.

Milletin iradesi diye bir şey olamayacağına göre bir seçim ya da halkoylaması sonucu ortaya çıkan şey milletin bugün yaşamakta olan kısmının “halkın” iradesi olduğundan bahsedilemez. Çünkü halk topluluğunu getiren kişilerin, oybirliğine yakın bir noktada birleştikleri farz edilse de sonuçta ortaya çıkan kişisel iradelerin toplamıdır. Bu kişisel iradelerin toplamı dışında ve üstünde Rousseau’nun ifade ettiği gibi kolektif bir iradenin oluştuğu ileri sürülemez¹⁷⁴. Böyle kolektif bir kişilik ve genel iradenin ispatının imkansız olduğu belirtilmiştir. Duguit’e göre toplum için kendisini teşkil eden bireylerden ayrı bir kişilik söz konusu olamayacağına göre, bu kişiliğe dayandırılan ve genel irade denilen şeyin ne fiilen ve ne hukuken varlığından söz edilemez. Toplumunu oluşturan fertlerin iradelerinin bir araya gelmesi sonucu genel adı altında bir iradenin oluşumundan söz edilemez. Böyle bir iradeyi kabul etsek bile bunun bireylerin iradesine üstünlüğü hukuken açıklanamaz. Genel iradenin üstün olabilmesi için bir birey iradesinin diğer bir bireyin iradesine üstün olabileceğinin ispatlanması gerekir. Bu da bu zamana kadar ispat edilebilmiş değildir, ispat da edilmesine imkân yoktur¹⁷⁵. Milli egemenlik anlayışıyla egemenliğin aktif süjesi olan

¹⁷² Kapani, s. 74.

¹⁷³ Kapani, s. 76.

¹⁷⁴ Kapani, s. 77.

¹⁷⁵ Okandan, s. 769.

toplum aynı iktidarın pasif süjesine dönüşür. Hem üstün güce sahip, hem bu güce tabi olması gibi bir durum yaratılmış olur¹⁷⁶.

b. Halk Egemenliği Teorisinin Eleştirisi

Halk egemenliği teorisi yurttaşlara egemenliğin bir parselini vererek egemenliği parçalara böler. Egemenliğin parçalara bölünmesini eleştirenler bu düşüncenin çocukça, garip, hukuka ve ahlaka aykırı olduğunu söylerler. Halk egemenliği anlayışı çoğunluğa istediği her şeyi gerçekleştirme imkânı verir. Hak ve hakikat, iyi ve fazilet gibi şeylerin, ifadelerini, oyların bir fazlası ile alınacak kararlarda bulduğunu söylerler. Böyle bir durum yurttaşların çoğunluğa bağlılığı gibi bir durum yaratır¹⁷⁷. Halk egemenliğini en çok eleştirenlerden biri de Duguit'tir. Duguit'e göre halk egemenliğiyle ilahi kaynaklı egemenlik teorilerinin temelde farklı olmadıklarını söyler. Her ikisinin de özünde bir şeye inanmak fikri yatar. Halkın egemen olduğunu söylemekte bir inanıştır. Bu kuramlarla değişen tek şeyin "kralın Tanrısal hakkı" ile "milletin Tanrısal hakkı"nın yer değiştirmesidir¹⁷⁸. Burada halk sözünün de kullanılması doğru sayılmaz. Halk vatandaş kitlesinin tümünü karşılar; bu kitleye çocuklar, kısıtlılar dâhildir. Bakıldığında seçimlerde fiili iradesini açıklayan halk değildir. Bu durumda ortaya çıkan irade açıklaması sadece seçmen niteliğine sahip vatandaşların iradesidir. Neticede bakıldığında seçimler sonunda beliren irade ne mili irade, ne genel irade ne de halk iradesidir. Sadece seçime oy kullanmış seçmen çoğunluğunun siyasal tercihidir. Kabul etmek gerekir ki milli irade ile seçmen çoğunluğunun iradesi aynı şey değildir¹⁷⁹.

Egemenlik kavramı klasik anlamıyla mutlak, sınırsızdır. Fransız Devrimiyle bu kavramın özünde bir değişiklik yapılmamış, sadece sahibi değiştirilmiş ve egemenlik Kral'dan alınıp Millete verilmiştir. Eskiden kral egemenliğin meşru sahibi olarak onu sınırsız ve mutlak kullanabiliyorsa şimdi de millet egemenliğin meşru sahibi olarak onu sınırsız ve mutlak kullanabilecektir. Ancak gördük ki milli irade denilen şey aslında çoğunluğun iradesidir. Dolayısıyla bu kurgu tamamen "sayı

176 Hakyemez, s. 66; Okandan, s. 760-761.

177 Okandan, s. 772.

178 Koçak, s. 115.

179 Kapani, s. 77.

üstünlüğü rejimine”, başka bir ifadeyle çoğunluğun diktatörlüğüne yol açar¹⁸⁰.

IV. EGEMENLİĞİN DEĞİŞİK GÖRÜNÜMLERİ

Klasik egemenlik anlayışında egemenlik genellikle iç ve dış egemenlik olmak üzere ikiye ayrılır. Dış egemenlik devletin dışarıda hiçbir devlete bağlı olmaması demektir. Dış egemenlik devletin uluslararası alanda hiçbir devlete bağlı olmaması yani bağımsız olmasıdır. Bağımsızlık günümüzde devletlerarası ilişkilerin hukuki eşitlik statüsüne dayanması demektir. Egemenliğin bu anlamı üzerinde görüş birliği mevcuttur. İç egemenlik anlayışı ise bu kadar açık değildir. Egemenlik denildiği zaman çoğunlukla devlet gücünün en üstün, sınırsız, mutlak, bölünmez ve devredilmez nitelikte olduğu kastedilir. Bir ülke üzerinde sadece tek bir egemen güç olabilir. Üstün ve sınırsız olan bu egemen güç bölünemez ve devredilemez. Demek ki egemenlik devlet kudretinin bir yandan hiçbir iktidara bağımlı olmaması yani bağımsız olması diğer taraftan kendi ülkesi içinde son sözü söyleyebilmesidir¹⁸¹.

A. DIŞ EGEMENLİK

Dış egemenlikten kısaca devletin dışarıda başka hiçbir devlete bağlı olmaması ve herhangi bir şekilde başka devlete tabi bulunmaması, dış ilişkilerinde diğer devletlerle eşit olması anlaşılır¹⁸². Dış egemenlikte kastedilen yukarıda belirttiğimiz gibi bağımsızlıktır. Diğer bir ifade ile uluslararası bakımından egemenlik kavramı bağımsızlık kavramıyla aynı anlama gelmektedir¹⁸³. Dış egemenlik devletlerin uluslararası sistem içinde eşit özneler olarak, birbirlerinin iç işlerine karışmayarak, böylece fiili bir özerliğe sahip olmalarıdır. Ancak aynı bağımsızlığa sistem içindeki tüm devletler ayrı ayrı sahiptir¹⁸⁴.

Uluslararası hukukta egemenlik ya da bağımsızlık kavramı “devletin hukuksal açıdan başka bir dış ya da üstün iktidara bağlı olmadan ve

¹⁸⁰ Kapani, s. 78-79.

¹⁸¹ Mehmet Turhan, *Anayasal Devlet*, 3. Basım, Ankara, 2004, s. 38; Attila Özer, *Anayasa Hukuku*, 5. Basım, Ankara 2015, s. 53; Reyhan Sunay, *Tartışılan Egemenlik*, Ankara 2007, s. 103.

¹⁸² Kapani, s. 57

¹⁸³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2. Kitap, 9. Basım, Ankara 2013, s. 18.

¹⁸⁴ Beriş, Küreselleşme, s. 41

yalnızca uluslararası hukuk kuralları ya da kendi kabul ettiği bağlantılarıyla sınırlanan serbestçe karar verme yetkisi” olarak tanımlanır. Devletin egemenlik yetkisini hiçbir otoriteye bağlı olmadan hiçbir otoriteden buyruk almadan veya izin istemeden kullanabilir. Tek sınırı uluslararası hukukun öngördüğü sınırlardır¹⁸⁵.

Devletin bağımsızlığı ilkesinden kaynaklanan iki ilke vardır: Devletlerin egemen eşitliği ve iç işlerine karışmama ilkesi.

1. DEVLETLERİN EGEMEN EŞİTLİĞİ

Uluslararası alanda egemenlik, devletlerin karşılıklı olarak bağımsız olmalarını ve milletler arası ilişkiler alanında eşit haklara sahip bir özne olarak yer almalarını gerektirir. Bu açıdan dış egemenlik devletlerin eşitliliği anlamı taşır¹⁸⁶. Eşitlik devletlerin egemen sıfatını taşıyarak sahip oldukları eşitlik olarak kabul edilmelidir. Devletlerin hukuki eşitliğine dayanan dış egemenlik devletlerin egemen devletlerarasında hukuken hiçbir hiyerarşik üstünlüğü kabul etmez ve her devlet kendi bağımsızlığını ifade eden bir güce sahiptir¹⁸⁷.

Egemenliğin biri olumlu biri olumsuz olmak üzere iki yönü vardır. Koşulsuz olarak emir verebilme gücü olumlu yönü; başka hiçbir iradeden emir alamaması olumsuz yönüdür¹⁸⁸. Bu klasik egemenlik anlayışına göre mutlak egemenlik uluslararası hukuk bakımından uygulanabilir kabiliyette olması düşünülemez. Mutlak egemenlik anlayışı artık zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bir devlet hem gelişen uluslararası hukukun bir öznesi olmasıyla diğer yandan devletin mutlak egemenliğinin bir arada düşünülmesi imkânsızdır. Uluslararası hukukun süjesi olan egemen devlet aynı nitelikte egemenliğe sahip diğer devletlerle uluslararası alanda karşı karşıya gelecek ve bu egemen devletler sürekli bir savaş durumunda olacaktır. Egemenliğin mutlak sınırsız bir biçimde olması için uluslararası toplumun dışında yaşayan bir devlet olması gerekiyor. Ancak hiçbir devletin milletler arası toplumun dışında kalamayacağı ve devletlerin egemen eşitliği kabul edildiğinde mutlak egemenliğin sınırlı egemenliğe¹⁸⁹ dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu

185 Pazarıcı, s. 20; Gözler, s. 79.

186 Zabunoğlu, s. 113; Hakyemez, s. 93.

187 Hakyemez, s. 94; Okandan, s. 788.

188 Koçak, s. 126; Edip Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, C. 1, İstanbul, 1980, s. 324.

189 Oktay Uygun, *Federal Devlet*, 3. Basım, İstanbul 2007, s. 96.

anlayışa göre egemenlik içte anayasanın, dışta ise uluslararası hukukun çizdiği sınırlarla daraltılmıştır¹⁹⁰. Her biri kendi alanında egemen olan devletlerin ekonomik, askeri, siyasi v.b. hususların gerçekliğini göz önüne aldığımızda dış ilişkiler bakımından milletlerarası hukukta “görelî ve oranlı” bir bağımsızlık söz konusudur¹⁹¹. Devletler uluslararası antlaşmalar yaparak ve uluslararası örgütlere taraf olarak dış ilişkilerde bulunurlar. Teorik olarak kendi iradeleriyle dâhil oldukları bu oluşumlardan gerekli şartlar oluştuğu takdirde teorik olarak ayrılma hakları vardır. Ancak pratikte bu pek mümkün görülmemektedir. Devletler kurallarını kendileri belirlemedikleri uluslararası hukukun sâjeleridirler¹⁹². Bu konuda özgün şu örneği ele alalım.

Danimarka, İsveç, Norveç ve Hollanda Yunanistan’da darbeyle iş başına gelen hükümetin aldığı önlemlerle AİHS’nde düzenlenen insan haklarının çiğnendiği iddiasıyla AİHK’a başvurmuştur. Araştırmalar sonucu ihlaller tespit edilmiştir. Karar açıklanırken Yunanistan hem Avrupa Konseyi üyeliğinden çekilmiş hem de AİHS’i feshetmiştir. Fakat sonra Yunanistan yayımlanan ihlal raporuna rağmen Konsey üyeliğine geri dönmüştür. Olayı değerlendirdiğimiz de kendi iradesiyle Konseye ve AİHS üye olarak Yunanistan egemenliğini insan hakları lehinde sınırlandırmıştır. Yine egemenlik hakkına dayanarak Konseyden ve AİHS’inden ayrılmıştır. Fakat uluslararası hukuk ona sözleşmeden çekilme hakkını tanımamasına rağmen, uluslararası toplumun gelişmişlik düzeyi hiçbir devlete tek başına yaşam imkanı tanımadığı için Yunanistan yayımlanan rapora rağmen tekrar Avrupa Konseyine üye olmak ve AİHS’ine taraf olmak zorunda kalmıştır¹⁹³.

Her devletin egemen olmasının doğal sonucu, egemen olan bu devletlerin eşitliğidir. Bu ilke uluslararası hukuk bakımından bütün devletlerin eşit hukuksal statüye sahip olmaları demektir. Devletlerin kendi iradeleriyle kural dışılıklar kabul edebilmeleri haricinde, bütün devletler uluslararası hukukta aynı haklardan yararlanır ve aynı yükümlülüklerle tabi bulunur¹⁹⁴.

190 Koçak, s. 127; Çelik, s. 324-327.

191 Zabuboğlu, s. 118; Hakyemez, s. 98.

192 Ayhan Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara, 2003, s. 31.

193 Döner, s. 31-32.

194 Pazarıcı, s. 22; Zabunoğlu, s. 118.

Başta Birleşmiş Milletler Sözleşmesi olmak üzere birçok uluslararası sözleşmeyle devletlerin egemen eşitliği ilkesi kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 2. madde 1. fıkrada üye devletlerin egemen eşitliğine sahip olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu ilke uluslararası hukukta barış ve güvenliğin sağlanması için gereklidir¹⁹⁵. Artık gelişmiş-az gelişmiş; zengin-fakir; kalabalık-az kalabalık ayrımları olmadan egemen devletler hukuken eşittir¹⁹⁶.

2. İÇİŞLERİNE KARIŞMAMA İLKESİ

Devletlerin egemenlik hakkının ve devletlerin egemen eşitliğinin uluslararası hukuk bakımından başka bir doğal sonucu da devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamasıdır. Bu ilke Milletler Cemiyeti sözleşmesinin 15. maddesi 8. fıkrası ile uluslararası hukuk kuralı biçimine dönüşmüştür. Keza Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 21 Aralık 1965 tarih ve 2131 sayılı kararı ile de kabul edilmiştir¹⁹⁷. İçişlerine karışmama ilkesinin kapsamını belirlemek gerekir. Bir devletin yalnızca ulusal yetkisine giren işlere başka devletlerce karışılması kesin olarak yasaktır. Bu kapsama özellikle bir devletin siyasal ve ekonomik düzeni, bazı toplumsal ve kültürel işler girebilmektedir. Bu ilkenin kapsamı dönemlere ve ideolojilere göre farklılık gösterebilir¹⁹⁸. Her devlet kendi siyasal, ekonomik, sosyal sistemini kendisinin belirleme hakkı vardır. Bir ülke, kendi ülkesinde kapitalist bir düzen kurabileceği gibi sosyalist bir sistemde kurabilir. İster demokratik bir sistem kurar, ister diktatörlük. Bu o devletin kendi iç sorunudur. Bir devlette demokrasi yıkıldı diktatörlük kuruldu diye başka devletlerin bu devlete müdahale hakkı doğmaz. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 sayılı kararıyla “her devletin bir başka devletin müdahalesi olmaksızın, kendi politik, ekonomik, kültürel ve sosyal sistemini seçmeye hakkı olduğunu” açıklamıştır¹⁹⁹.

195 Hakyemez, s. 94; Pazarıcı, s. 22.

196 Pazarıcı, s. 25-26; Hakyemez, s. 94.

197 Gözler, s. 80; Pazarıcı, s. 24.

198 Pazarıcı, s. 23.

199 Gözler, s. 80.

B. İÇ EGEMENLİK

İç egemenlik devletin belirli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisidir. Siyasi toplumda bulunan nihai ve mutlak otoritedir. İç egemenlik devlet iktidarının başka hiçbir güce bağlı olmadığı, bundan dolayı başka hiçbir güçle sınırlandırılmayacağı, kendi sınırları içinde son sözü söyleme yetkisinin devlete ait olduğu varsayımdır²⁰⁰. İç egemenliğin iki boyutu vardır. Birinci boyutunda devlet iktidarının en üstün, sınırsız, bölünmezlik gibi nitelikleridir İkinci boyutu ise egemenliğin sahip olduğu yetkilidir. Bunlar egemenliğin kullanımından kaynaklanan yetkililerdir. Kanun yapmak, para basmak, vergi koymak, cezalandırma gibi hususlardır²⁰¹.

1. DEVLET İKTİDARININ NİTELİKLERİ ANLAMINDA EGEMENLİK

Egemenliğin ilk orijinal anlamı devlet iktidarının asli²⁰², en üstün, sınırsız, mutlak ve devredilmez-bölünemez olması gibi; devlet iktidarının kendisini değil, birtakım belirli karakteristik niteliklerini ifade eder²⁰³. Bodin ilk kez egemenliği tanımlarken bu gücün niteliklerini ifade etmiştir. Egemenin en üstün, mutlak olma, devredilmez ve bölünmez nitelikte olduğunu söyler²⁰⁴.

a. Egemenlik Asli İktidardır

Egemen iktidar bir başka iktidardan türememiştir, bir başka iktidar tarafından kurulmamıştır²⁰⁵. Ülke içindeki tüm kurum, dernek, kuruluşlar gibi yetkilerini devletten alırken devletin iktidarı aslidir. Bunlar yetkilerini devletten alırlar ancak devlet, devlet bu yetkilerini başka bir otoriteden başka bir egemenden almamıştır²⁰⁶.

200 Beriş, s. 40.

201 Hakyemez, s. 79.

202 Gözler, s. 82; Koçak, s. 125.

203 Kapani, s. 58; Gözler, s. 82; Koçak, s. 124

204 Okandan, s. 526; Kapani, s. 58.

205 Gözler, s. 82; Koçak, s. 125.

206 Koçak, s. 125.

b. Egemenlik En Üstün İktidardır

Egemen irade, devlet içinde üstün emretme gücüne sahip otoritedir. Devletin ülkesi üzerindeki birey ve gruplara karşı en üstün otoriteye sahip olmasıdır. Egemen güç yetkilerini kullanırken kendisine üstün bir güç kabul etmediği gibi kendisine eşit bir başka otoriteye de imkân tanımaz²⁰⁷. Egemen irade ülke içindeki en üstün otorite olarak kendi eylemini belirleme tekeline sahiptir. Egemen iradeyi hiçbir irade kendi istediği yönde harekete geçiremez. Bu yönden egemen irade buyurucu, hiçbir yükümlülüğü olmayan, sadece hakları olan bir iradedir²⁰⁸.

c. Egemenlik Mutlaktır

Klasik egemenlik anlayışında mutlaklıkla sınırsızlık aynı anlamdadır. XX. yüzyıl başlarına kadar mutlaklık katı bir biçimde anlaşılmiş ve uygulanmıştır. Hem iç, Hem dış alanda devlet mutlak anlamda sınırsız egemen olmuştur. İç ilişkiler bakımından halen devlet hukuk devleti çerçevesinde mutlak egemendir. Sınırlandığı anda egemenlik yok olmuş demektir. Ancak devletlerin dış ilişkiler bakımından egemenliğinin mutlak olması ciddi sakıncalar oluşturur. Hiçbir devlet uluslararası alanda tek başına yaşayamaz, ilişkiler içinde bulunmak zorundadır. Bu bakımdan göreceli bir sınırlı egemenlik söz konusudur.

d. Egemenlik Bölünemezdir

Egemenliğin toplumda belli bir zümreye, kişiye veya sınıfa ait olmaması egemenliğin bölünmez oluşundandır. Devletin egemen olarak belirebilmesi için egemenliğin kullanımı ve ilkesinin “bir” olması gerekir²⁰⁹. Egemenliğin bölünmez olması aynı toprak parçası üzerinde, aynı fertlere yönelmiş, sadece tek bir egemen gücün hâkim olmasıdır. Toprak parçası üzerindeki otoritesini başkasıyla paylaşmaz. Üstün olmasından dolayı da ülke sınırlarında başka bir otoriteyi kesinlikle dışlar²¹⁰.

Bölünmezlik konusunda önemli olan husus devletin kanun koyma, vergi salma, para basma, yaptırım uygulama, ceza koyma gibi değişik yetkilerin ayrı ayrı bir araya gelmeleri sonucu egemenliğin oluştuğu

²⁰⁷ Hakyemez, s. 86; Zabunoğlu, s. 117.

²⁰⁸ Duguit, s. 383-385; Hakyemez, s. 86.

²⁰⁹ Ağaoğulları, Halk ya da Ulus Egemenliği, s. 134; Hakyemez, s. 81.

²¹⁰ Hakyemez, s. 81.

düşünülmemelidir. Bunlar bütün olarak devletin yetkilerinin birer parçalarıdır. Devlet bunların kullanımına başkalarına bırakabilir. Ancak her halükarda bu yetkiler devletten kaynaklandığı için bu bir görev ayrımı olabilir egemenliğin bölündüğü anlamına gelmez²¹¹.

e. Egemenlik Devredilmezdir

Egemenlik geçici de olsa başkasına bırakılamaz, bırakıldığı anada artık egemen olunmaz. Devlet kişiliğinin sürekliliğinin gereği olarak egemenlik devredilmez. Egemenlik devredildiği anda devlet yok olmuş demektir. Devredilmezlik konusunda önemli olan husus şudur ki, egemenliğin bölünmez oluşu egemenliğin temsilciler aracılığıyla kullanılamayacağı anlamına gelmez. Önemli olan egemenliğin sahibi olan toplumun egemenliğinden başkası lehine vazgeçmemesidir. Temsilciler aracılığıyla kullanılabilir. Temsilde egemenlikten vazgeçme söz konusu değildir, belli bir süreliğine egemenliğin sahibinden aldığı yetkiyi onun adına kullanma söz konusudur²¹².

2. DEVLET İKTİDARININ KENDİSİ ANLAMINDA EGEMENLİK

İç egemenliğin bu anlamına göre egemenlik, devlet iktidarının niteliğini değil doğrudan doğruya kendini, içeriğini ve kapsamını ifade etmektedir. Bu tanım için de Bodin'e kadar geri gittiğimizde görüyoruz ki Bodin egemenliği devletin kanun yapmak, savaş ve barışa karar vermek, para basmak, vergi toplamak, cezalandırmak, affetmek gibi iktidarlara olarak tanımlar. Burada söz konusu olan iktidarın belirli nitelikleri değil, onun somut içeriğidir²¹³. Devlet iktidarının içeriği olan yetkiler zamanla değişmekte azalıp çoğalmaktadır. Devletin kamu hizmetlerini yürüttüğünü düşünürsek daha çok çoğaldığını söyleyebiliriz. Bakıldığında bu yetkiler yasama, yürütme ve yargı yetkisi olarak üç grupta toplayabiliriz. Egemenlik bu üç iktidarın toplamından oluşan bir şey, bu iktidarlara egemenliğin ayrılmış bir parçası değildir. Egemenlik bölünemez olduğuna göre bu yetki parçaları ana iktidarın kaynağından

²¹¹ Zabunoğlu, s. 119.

²¹² Hakyemez, s. 85.

²¹³ Kapani, s. 58.

kopup ayrılmış değerler sadece onun yerine kullanılmaktadırlar. Aslında bir çeşit görev ayırımıdır²¹⁴.

V. DEĞİŞEN EGEMENLİK ANLAYIŞI

Modern manada devletin ilk ortaya çıktığı dönemlerden bu günlere gelinceye kadar egemenlik ve siyasi iktidar “merkezileşme, tek eldenlik” konuma sahip olmuştur. Egemenliğin dönem içerisinde İlahî temelden beşeri temele dayanan çeşitli türleri ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi beşerî egemenlik teorileri içerisinde öne çıkan iki tür mevcuttur; bunlar: halk egemenliği ve millî egemenlik teorileridir. Bu iki egemenlik teorisinin, ilk ortaya çıktığı dönemlerle günümüzde taşıdığı anlam ve uygulamaların artık büyük ölçüde farklılık gösterdiği görülmektedir. Klasik egemenlik anlayışı yalnızca iç egemenlik yönünden değil, dış egemenlik bakımından da büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Devletler, birbirlerinden yalıtılmış halde varolmazlar. Çeşitli nedenlerle ilişkiler geliştirir, ittifaklar yapar, antlaşmalar imzalarlar. Her devletin diğerleri ile az ya da çok ilişkiye girmesi zorunluluğu, devletlerarası ilişkileri düzenleyen bazı kuralların ortaya çıkmasına yol açtı. Uluslararası hukuk, devletin dış egemenliğini sınırlayan bir alan olarak gelişti²¹⁵. Özellikle son yüzyıllarda ortaya çıkan, anayasacılık düşüncesi, hukuk devleti, küreselleşme, insan hakları vb. alanlardaki gelişmeler, millet ve halk egemenlik teorilerinde önemli dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Günümüzde artık bir devletin, sınırsız ve mutlak bir egemenliğe sahip olduğunu aynı zamanda da demokratik hukuk devleti olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Artık aynı zamanda hukuk devleti olan bir demokratik devlet, sınırlı bir devlettir; azınlıkların hakları çoğunluk iradesi karşısında teminat altındadır²¹⁶.

Kuvvetler ayrılığı ile egemenliğin bölünmezliği; hukuk devleti ve insan haklarının korunması gereksinimi ile de egemenliğin mutlaklığı, diğer bir deyişle sınırlanmazlığı ortadan kalkmıştır. Uluslararası andlaşmalara taraf olma ve Ulusüstü örgütlere üyelikler ise hem

214 Zabunoğlu, s. 119.

215 Uygun, Küreselleşme, s. 253.

216 Oktay Uygun, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 20, Y. 2003, s. 251; Adnan Küçük, “Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 6, Y. 2015.

egemenliğin bölünmezliği hem de mutlaklığını etkileyebilmektedir²¹⁷. Kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti ve insan hakları kuramlarında temel düşünce yönetilenler lehine siyasi iktidarın sınırlandırılarak iktidarın kötüye kullanılmasının engellenmesidir. Uluslararası andlaşmalara taraf olma ve ulusüstü örgütlere üyelik açısından bakıldığında egemenliğin sınırlanması ya da bir kısmının ulusüstü bir örgüte devrinin temelinde de bu düşüncenin yattığı çoğunlukla kabul edilmektedir²¹⁸.

Federal devlete baktığımızda, bu devlet biçimi egemenliğin mutlak ve bölünmez olmasıyla çelişiyordu²¹⁹. Çünkü birden çok egemenin bulunduğu yerde, düzenin anarşik ortama dönüşmesinin önlenmesi mümkün görülmesi de federal sistem, zaman içinde istikrarlı bir model olduğunu kanıtlamıştır²²⁰. Şöyleki federal devlet; siyasal iktidarın biri ulusal ve diğerleri ulusaltı ölçekte olan birden fazla iktidar merkezi arasında güvenceli şekilde bölündüğü ve en önemli noktası da deferal devlette ulusaltı birimlerin ulusal karar alma sürecine “etkili biçimde katılma” hakkının olmasıdır²²¹.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi, klasik egemenlik anlayışıyla bağdaşmayan diğer bir gelişmedir. Mutlak, sınırsız ve bölünmez özelliklerle ifade edilen egemenlik kavramı, feodal dönemden devlet yetkilerinin tek bir merkezde toplandığı mutlak monarşilere geçişin hukuki ve siyasi temellerini oluştururken, kuvvetler ayrılığı da, mutlak monarşilerin baskıcı düzeninden kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı liberal demokratik rejimlere geçişin bir simgesi olmuştur²²².

Mutlak, sınırsız egemenlik anlayışını, demokratik olsun veya olmasın “hukuk devleti” ile bağdaştırmak kolay değildir. İnsanlar üzerinde hukuki bir otorite sahibi olduğunu iddia eden herhangi bir yönetici, aynı zamanda yönetimini meşrulaştıracak, iktidarının kaynağına

217 Uygun, Küreselleşme, s. 393-396.

218 Sibel İnceoğlu, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, C. 22, Y. 2005, s. 231.

219 Mehmet Turhan, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003, s. 224.

220 Uygun Küreselleşme, s. 251-252; Turhan, Değişen Egemenlik, s. 224-225.

221 Uygun, Devlet, s. 260.

222 Uygun Küreselleşme, s. 252.

esas oluşturacak bazı hukuki dayanakları olduğunu kabul ediyor demektir hukuki bir otoritenin sınırsız, mutlak nitelikte olması kendi içinde çelişen bir önermedir. Ancak keyfi bir otorite sınırsız ve mutlak olduğunu ileri sürebilir²²³.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda gözler önüne serilen inanılması güç boyuttaki insan hakları ihlalleri, hak ihlallerinin devletlerin "karışılmaz" içişleri sorunu olarak görülemeyeceği görüşünü yaygınlaştırdı²²⁴. Günümüzde insan hakları alanında ortaya çıkan en önemli gelişme, bireyin, uluslararası hukukun bir öznesi haline gelmesidir. II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan Nazizm ve Faşizm neticesinde her iki ülkede egemen devletin totaliter bir rejim kurularak insanları en acımasızca ezebilecek düzeyde yüceltilmesi ve yine II. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı dayanılmaz acı sonuçlar, insan haklarına dayalı bir düzenin gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Bu zorunluluk neticesinde mutlak egemenlik ve baskıcı emretme iktidarı değişen ölçülerde sınırlandırılmıştır²²⁵.

1980'lerden itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılanmada birtakım değişimler gözlenmiştir. Küreselleşme²²⁶, devletlerin, insan hakları ve diğer ilişkiler bağlamında egemenlik anlayışı konusunda önemli değişimlere sebep olmuştur²²⁷. Küreselleşme kavramı, hem terminoloji, hem de mana itibarıyla, klasik egemenlik anlayışını esaslı bir şekilde etkilemiştir. Küreselleşme ile ulus devlet değişip dönüşmüş, bir takım işlevlerinde azalmalar meydana gelmiştir. Küreselleşme, devletleri bölgesel iktisadî ve siyasî oluşumlar içerisinde yer almaya itmekte,

223 Uygun, Küreselleşme, s. 252-253.

224 Cem Eroğul, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına ve Anayasa Yargısına Etkileri", *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003, s. 196.

225 Mithat Sancar, "Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen", *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003, s. 165; Küçük, s. 333.

226 Devletlerin sınırlarının aşıldığı, ekonomik ve siyasal alanda yeni ilişki ve kurumların ortaya çıktığı, buna paralel olarak yeni birtakım değerlerin gündeme geldiği bu gelişmeler ile neden olduğu etkilere küreselleşme adı verilmektedir. Küreselleşme, kişilerin ve toplumların yaşam koşullarını şekillendiren, toplumsal sınırlarının önemini azaltan bir dizi ekonomik, kültürel ve teknolojik süreci ifade etmektedir. Murat Yıldırım, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler D.*, C. 28, No. 1, Mayıs 2004, s. 43.

227 Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*, 2. Baskı, Ankara 2013, s. 21; Hakyemez, s. 200 vd.; Küçük, s. 332.

devletler kendi rızaları ile çeşitli devletlerle ve uluslararası/üstü kuruluşlarla uluslararası taahhütlere girmekte, dolayısıyla devletler yetkilerinin bir kısmını bu kuruluşlara bırakmaktadır. Bu durum da, devletlerin egemenliğine, uluslararası anlamda yeni bazı sınırlamalar getirmekte, gelinen bu noktada egemenlik mutlak niteliğini kaybetmiş olmakta ve klasik egemenlik anlayışı zedelenmektedir²²⁸.

VI. SONUÇ

Egemenlik Latince en üstün anlamına gelen “superanus” kelimesinden türemiştir ve devletin mutlak ve sürekli gücünü anlatmak için “souverainete (egemenlik)” kavramı ortaya çıkmıştır. Egemenliği ifade etmek için çeşitli kavramlar kullanılsa da en sonunda Thomas Hobbes tüm bu kavramlar teke indirmiştir ve “egemenlik-souverainete” ile nitelendirmiştir.

Egemenliği olgusal olarak ilk Machiavelli onu tanımlamadan kavramlaştırmadan belirlemeye çalışır. Onun egemenliği mutlak ve sınırsızdı. Ancak Machiavelli'nin egemenliği sürekli değildi. Bodin, egemenliğin kavramsal olarak ortaya koymuş, onun eksik olan “süreklilik” unsurunu tamamlamış ve egemenlik ile hükümdarın fiziki varlığını birbirinden ayırmıştır. Bodin'in egemenliği mutlak, bölünmez ve sürekli olarak tanımlanmıştır. Thomas Hobbes egemenliği sosyal sözleşme kurgusuyla tamamlamıştır. Doğal yaşam halindeki insanlar güvenlik içinde olmak kendilerini korumak için kendi aralarında bir sözleşme yaparak egemenliklerinden egemen lehine vazgeçerler. Hobbes'un egemenliği mutlak, en üstün, sürekli ve bölünmezdir. Egemenlik Rousseau ile demokratik boyuta ulaşır. Bireyler tek tek özel iradelerini sözleşmeyle genel iradeye devrederek toplum haline geçtiler. Özel mülkiyetin çıkmasıyla insanlar birbirlerine muhtaç oldular ve toplum halinde yaşamak zorunda kaldılar. Herkes genel irade lehine haklarından vazgeçti. Egemenliğin dört temel özelliği vardır: Devredilmez, yanılmaz, bölünmez ve mutlaktır.

Felsefi temelleri Machiavelli, Bodin, Hobbes ve Rousseau ile atılan egemenlik²²⁹ Fransız ihtilaliyle eyleme geçmiştir. 1789 Devrimiyle klasik egemenlik anlayışı son aşamasına ulaşmış bundan sonra egemenlik artık anayasal ilke olarak yerini almıştır. Vazgeçilmez,

²²⁸ Küçük, s. 232-233; Aksar, s. 21.

²²⁹ Tanju Tosun, “Devlet: Nereden Nereye?”, *Uluslararası Politikaları Anlamak-Ulus Devleten Küreselleşmeye*, Der: Zeynep Dağı, İstanbul 2007, s. 1-21.

devredilmez egemenlik artık halka verildi. Halk, egemenliğin bir parçasına, yönetimde söze sahip oldu. Gelinen aşamada monarşiden alınan miras ulusa teslim edilmek zorunda kaldı.

Egemenliğin kaynağı konusuna baktığımızda önceleri gökte olan egemenlik tanrıda ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Bu konuda farklı teoriler olsa da iktidarın kaynağının dünyayı yaratan tanrıda olduğu hususunda birleşmişlerdir. Teokratik kuramlar çok yakın zamana kadar önemini korumuş olsalar da metafizik öğeler içerdiği objektif olarak ispatlanması mümkün olmadığı için bilimsel değer vermenin mümkün olmadığı açısından eleştirilmiştir. Tanrısal egemenlik anlayışları yerini demokratik egemenlik anlayışlarına bırakmışlardır. Demokratik teorilerde millet ve hak egemenliği olarak ikiye ayrılırlar. Milli egemenlik prensibine göre millet kendisini meydana getiren gerçek kişilerden ayrı, onların üstünde manevi ve hukuki kişidir. Kaynağı millet olan egemenliği genel iradeye uygun olarak temsilciler kullanır. Milli egemenlik kuramıyla klasik egemenlik anlayışında bir değişim olmamış, egemenlik niteliksel bir değişime uğramıştır. İkinci demokratik teoriye göre ise egemenlik milli egemenlikten farklı olarak halkı meydana getiren bireylerden ayrı, onlardan üstün kolektif kişiliğe yani millete ait bir hak değil; halka yani yaşamakta olan somut bireylere ait bir haktır. Halk egemenliğiyle temsil bağdaşmaz. Bu anlayışa göre temsil egemenliğin devri demektir. Devredilen egemenlik, egemeni egemen olmaktan çıkarır.

Tarihsel sürece baktığımızda ilk başlarda egemenlik daha çok iç hukuk açısından ele alınmaktadır. Ancak birçok egemen devletin bulunduğu uluslararası alanda egemenlik söz konusu olunca egemenliğin mutlaklığıyla bağdaşmamaktadır. İşte burada doktrinde uluslararası hukukun göreceli bir kavram olduğu kabul edilmektedir ve egemenlik iç ve dış egemenlik olarak ikiye ayrılmaktadır. İç egemenlik, devletin ülkesi üzerinde yetkili olması ve kendi kural ve kurumlarını dilediği gibi düzenleyebilmesidir. Dış egemenlik ise devletin bağımsızlığıdır. Devletin hukuki bakımından hiçbir dış veya üstün iktidara tabi olmadan sadece uluslararası hukuk kuralları veya kendi kabul ettiği bağlantılarıyla sınırlanan serbestçe karar verme yetkisidir. Sonuç olarak her devletin egemen olmasının sonucu egemen devletlerin birbiriyle eşit olması ve diğer devlet ya da uluslararası hukuk süjelerinin diğer devletlerin içişlerine karışmaması gibi ilkelerin kabulünü gerektirir.

Klâsik egemenlik anlayışı, devletlerarası ilişkilerin yoğun olmadığı, mutlakiyetçi rejimlerin hüküm sürdüğü 17. yy.'da kısmen bir anlam ifade ediyordu. Ancak, artık bir devletin egemenliği hem içte hem dışta

klasik anlayışa uygun olarak mutlak, bölünmez, sınırsız bir güç olarak kullanması görüşü gerçeklere uygun düşmüyordu. İç egemenlik bakımından, zamanla ortaya çıkan federalizm, kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti insan hakları, küreselleşme gibi etkenler, devletin egemenliğini önemli ölçüde sınırlamıştır. Dış egemenlik bakımından da artık devletler, birbirlerinden yalıtılmış halde varolmazlar. Çeşitli nedenlerle ilişkiler geliştirir, ittifaklar yapar, antlaşmalar imzalarlar. Her devletin diğerleri ile az ya da çok ilişkiye girmesi zorunluluğu, devletlerarası ilişkileri düzenleyen bazı kuralların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece klasik egemenlik anlayışı dönüşmüştür. Günümüzde artık bir devletin, sınırsız ve mutlak bir egemenliğe sahip olduğunu aynı zamanda da demokratik hukuk devleti olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Artık aynı zamanda hukuk devleti olan bir demokratik devlet, sınırlı bir devlettir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/KÖKER, Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 6. Basım, İstanbul, Ekim 2006.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, “Fransız Devriminde Birey ve Devlet İlişkisi: 1789-1794”, *AÜSBFD*, C. 44, No. 3-4, Temmuz- Aralık 1989.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara 2006.
- AKAD, Mehmet/DİNÇKOL, Bihterin Vural/BULUT, Nihat, *Genel Kamu Hukuku*, 13. Basım, İstanbul 2017.
- AKAL, Cemal Bali, “Devlet, Yasa, Hâkimiyet”, *İstanbul Üniversitesi Cumhuriyet’in 75.yıl Armağanı*, İstanbul 1999.
- AKIN, İlhan F., *Kamu Hukuku*, 5. Basım, İstanbul 1987.
- AKSAR, Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*, 2. Baskı, Ankara 2013.
- BERİŞ, Hamit Emrah, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Ankara 2006.
- BULUT, Nihat, “Ölümüne Rekabetten Barış İçinde Yarışa: Hobes’un Eşitlik Anlayışı”, *Prof. Dr. Ömer Teoman’a 55.Yaş Günü Armağanı*, C. 2, İstanbul 2002. (Buşut, Eşitlik)
- BULUT, Nihat, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik Siyasal İktidar İlişkisi*, Ankara 2003. (Bulut, Küreselleşme)
- ÇELİK, Edip, *Milletlerarası Hukuk*, C. 1, İstanbul 1980.
- DİKMEN CANIKLIOĞLU, Meltem, *Anayasal Devlette Meşruiyet*, Ankara 2010.
- DÖNER, Ayhan, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, Ankara 2003.
- DUGUİT, Leon, “Egemenlik ve Özgürlük”, *Devlet Kuramı* (Derleyen: Cemal Bali Akal) 2. Basım, Ankara 2005.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 13. Basım, Ankara 2017.
- EROĞUL, Cem, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına ve Anayasa Yargısına Etkileri”, *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003, s. 196-213.
- ERSÖZDEN, Ozan, *Ulus Devlet*, 2. Basım, İstanbul 2008.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 3. Basım, İstanbul 2001.

GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 16. Basım, İstanbul 2016.

GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. 1, Bursa 2011. (Gözler, Genel Teori)

GÖZLER, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, 9. Basım, Bursa 2018. (Gözler, Devlet Teorisi)

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Ankara 2004.

İNCEOĞLU, Sibel, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, C. 22, Y. 2005, s. 231-251.

KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 17. Basım, İstanbul 2005.

KAZGAN, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, 5. Baskı, İstanbul 2009.

KOÇAK, Mustafa, *Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik*, 1. Basım, Ankara 2006.

KUTLU, Mustafa, *Kuvvetler Ayrılığı Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletin Kökenleri*, Ankara 2001.

KÜÇÜK, Adnan, “Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 6, Y. 2015, s. 311-361.

OKANDAN, Recai Galip, *Umumi Amme Hukuku*, İstanbul 1976.

ÖZER, Attila, *Anayasa Hukuku*, 5. Basım, Ankara 2015.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2. Kitap, 9. Basım, Ankara 2013.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 12. Basım, Ankara 2013.

RUHİ, M. Emin, *1789 Fransız Devrimi Birinci Kitap, Fransa’da Liberal Devrim ve Sieyes*, İstanbul 2018.

SANCAR Mithat, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003, s. 158-169.

SCHULZE, Hagen, *Avrupa’da Ulus ve Devlet* (Çev: Timuçin Binder), İstanbul 2005.

SUNAY, Reyhan, *Tartışılan Egemenlik*, Ankara 2007.

TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 21. Tıpkı Basım, İstanbul 2017.

TOSUN, Tanju, “Devlet: Nereden Nereye?”, *Uluslararası Politikaları Anlamak-Ulus Devletten Küreselleşmeye*, Der: Zeynep Dağı, İstanbul 2007.

TURHAN, Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003, s. 215-248. (Turhan, Değişen Egemenlik)

TURHAN, Mehmet, *Anayasal Devlet*, 3. Basım, Ankara 2004.

UYGUN, Oktay , “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi”, *Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı*, İstanbul 1999. (Uygun, Bölünmezlik)

UYGUN, Oktay, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 20, Y. 2003, s. 250-284.

UYGUN, Oktay, *Devlet Teorisi*, 3. Basım, İstanbul 2017. (Uygun, Devlet)

UYGUN, Oktay, *Federal Devlet*, 3. Basım, İstanbul 2007. (Uygun, Federal)

UYGUN, Oktay, *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*, İstanbul 2011. (Uygun, Kamu Hukuku İncelemeleri))

YILDIRIM, Murat, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler D.*, C. 28, No. 1, Mayıs 2004, s. 35-48.

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara 1973.